

SLOVENSKI KOMUNISTI IN VPRAŠANJE MAKEDONSKEGA NARODA LETA 1923

Jure Perovšek*

I

Kot je znano KPJ v letih neposredno po prvi svetovni vojni ni posvečala pozornosti nacionalnemu vprašanju in ga tudi ni vključevala v svoj program revolucionarne družbene preobrazbe. Takrat namreč velja prepričanje, da je nacionalni boj le izraz konkurenčne borbe posameznih nacionalnih buržoazij, zato delavski razred neposredno ni zainteresiran za nacionalni boj, temveč se ta boj interesov delavstva dotika samo toliko, kolikor ovira njegov razredni boj proti vladavini kapitalizma.(1) Hkrati pa KPJ zastopa tudi stališče nacionalne enotnosti, po katerem je Jugoslavija enonarodna država in torej niti Srbi, Hrvati in Slovenci, še manj drugi nacionalni elementi ne predstavljajo zasebnih narodov.(2) Upošteva jih le kot "plemena" enotnega naroda, ki živi znotraj Jugoslavije. Toda zaradi uspeha nacionalnih, protihegemonističnih strank na skupščinskih volitvah marca 1923 so bila stališča KPJ do nacionalnega vprašanja na II. državni konferenci maja 1923 na Dunaju izpostavljena ostri kritiki.(3) KPJ jih je bila zato prisiljena ponovno proučiti in v tisku legalne Neodvisne delavske stranke Jugoslavije (NDSJ) se tako odpre razprava o nacionalnem vprašanju, ki teče od maja tega leta do III. državne konference januarja 1924 v Beogradu; njena resolucija o nacionalnem vprašanju predstavlja stališča, sprejeta v omenjeni razpravi.(4) Razprava o nacionalnem vprašanju, ki se med jugoslovanskimi komunisti odvija dobrega pol leta, nam bo služila kot izhodišče za obravnavo, ki jo bomo izpeljali v tem prispevku, kajti slovenski komunisti so prvi in tudi sicer med redkimi v KPJ, ki že leta 1923 v okviru omenjene razprave ne dvomijo o nacionalni individualnosti Makedoncev ter jih štejejo za poseben in samostojen narod.(5)

* Jure Perovšek, asistent, Inštitut za zgodovino delavskega gibanja, Ljubljana, Trg osvoboditve 1.

1 Dr. Janko Pleterski, Komunistična partija Jugoslavije in nacionalno vprašanje, Zbornik ob štiridesetletnici ustanovnega kongresa KPS, Ljubljana 1977, str. 172.

2 Janko Pleterski, Komunistična partija Jugoslavije i nacionalno pitanje, Komunist, 1971, str. 9.

3 Prav tam, str. 14.

4 Eden izmed sklepov II. državne konference je bil, naj "Centralni partijski svet ... napoti vse tovariše, ki se ukvarjajo z narodnim in plemenskim vprašanjem, da odpro v partijskem tisku načelno obravnavanje teh vprašanj, da bi prihodnje plenarno zasedanje PS lahko sprejelo temeljno resolucijo o narodnem in plemenskem vprašanju v Jugoslaviji." — Zgodovinski arhiv Centralnega komiteja Zveze komunistov Slovenije, gradivo Kominterne, B/2, 1923, LXXXIII/1041, Sklep konference k referatu o političnem položaju, original srbohrvaški, prevod. (citiram: ZA CK ZKS.)

5 O tem pišejo tudi Janko Pleterski v razpravi Nacionalno vprašanje v Jugoslaviji v teoriji in politiki KPJ—KPS, Prispevki za zgodovino delavskega gibanja, VII, Ljubljana, 1967, št. 1—2 (citiram: Pleterski, Nacionalno vprašanje), dr. Dušan Lukač v prispevku O učešču predstavnika iz Slovenije u diskusiji u NRPJ o nacionalnom pitanju 1923. godine, Prispevki za zgodovino delav-

V začetnem delu razprave, v katerem pa udeleženci iz Slovenije ne sodelujejo, je še vedno poudarjeno stališče nacionalne enotnosti oziroma se Srbi, Hrvati in Slovenci štejejo kot "plemena" enotnega naroda. Vsekakor je to — poleg mnenja o nesmiselnosti nacionalnega boja(6) — osnovna usmeritev v tem delu razprave, kljub izjemi, ki jo predstavlja anonimni članek iz Velesa, v katerem avtor, ki v glavni obravnava problem Makedonije poudarja, da v Jugoslaviji živi deset zatiranih narodov, in očitno dvomi o upravičenosti ideje o nacionalni enotnosti.(7) Verjetno je v tem tudi vzrok, da se razpravljalci iz Slovenije v razpravo niso vključili, saj je tako usmerjena vplivala na pasiviziranje tistih sil, ki so bile sposobne videti posebnosti jugoslovanskih narodov in so bile tudi pripravljene, da se zavzamejo za emancipacijo in priznanje teh posebnosti.(8) Ne smemo namreč pozabiti, da so bili slovenski komunisti v obdobju po Zakonu o zaščiti države nosilci pobude, da se razpravlja o mnogih problemih s področja nacionalnega vprašanja(9) ter da so očitno imeli priznavano načelo o nacionalni enotnosti za vprašljivo. Kljub temu, da na I. državni konferenci julija 1922 na Dunaju, na dnevnem redu ni bilo nacionalnega vprašanja, so predstavniki iz Slovenije v svojih diskusijah odpirali to vprašanje,(10) delegat iz Slovenije Lovro Klemenčič je celo predlagal, "da se diskusija razdeli in da se razpravlja posebej o nacionalnem vprašanju."(11) Tudi na II. državni konferenci maja 1923 so bili med vidnejšimi govorniki, ki so se v svojih razpravah dotikali nacionalne problematike, prav tako Slovenci in med njimi še posebno Dragotin Gustinčič, kajti vključuje jo v svojo resolucijo, predloženo konferenci, v kateri so, kot je rekel, "v *glavnem zajeti vsi problemi, ki zanimajo delavsko gibanje.*" (podčrtal J. P.)(12)

skega gibanja, XI—XII, Ljubljana, 1971—1972, št. 1—2 (citiram: Lukač, O učešču), v monografiji Radnički pokret u Jugoslaviji i nacionalno pitanje 1918—1941, Beograd 1972 (citiram: Lukač, Radnički pokret) in v referatu Slovenački komunisti u naporima za nacionalnu afirmaciju južnoslovenskih naroda u teoriji i praksi KPJ 1921—1924. godine, objavljenem v zborniku Revolucionarno delavsko gibanje v Sloveniji v letih 1921—1924, Referati z znanstvenega posvetovanja v Ljubljani 6. in 7. junija 1974, Ljubljana 1975 (citiram: Lukač, Slovenački komunisti u naporima) ter Latinka Perović v neobjavljeni doktorski disertaciji, Debata o nacionalnom pitanju u Nezavisnoj radničkoj partiji Jugoslavije 1923. godine, Beograd 1974 (citiram: Latinka Perović, Debata o nacionalnom pitanju).

6 Razpravo o nacionalnem vprašanju odpre redakcijski članek "Nacionalni i plemenski problemi u Jugoslaviji i radnička klasa", Radnik—Delavec, št. 48, 31. 5. 1923, leto II. Kot pravi Latinka Perović, članek usmerja razpravo samo v eno smer, saj v skladu z "dogmo o "čisti" razredni borbi smatra nacionalne probleme kot motnjo tej borbi. Takega mnenja je tudi večina udeležencev v začetnem delu razprave, saj sodi, da mora KPJ ljudskim množicam pokazati nesmiselnost nacionalnih borb. Glej Latinka Perović, Debata o nacionalnom pitanju, str. 289, 304.

7 Lukač, Radnički pokret, str. 132—133.

8 Lukač, Slovenački komunisti u naporima, str. 39.

9 Prav tam, str. 37.

10 Prav tam.

11 ZA CK ZKS, gradivo Kominterne, B/1, 1920—1922, LXXXIII/864—898, Zapisnik komisije za politično situacijo in naloge KPJ, na razširjenem plenumu na Dunaju, 11. 7. 1922, original srbohrvaški.

Lovro Klemenčič je v svoji diskusiji med drugim tudi kritično obravnaval načelo nacionalne enotnosti in — kot opozarja Lukač — na tej konferenci prvič v okviru KPJ sprožil borbo za emancipacijo nacionalnih posebnosti Srbov, Hrvatov in Slovencev; Lukač, prav tam, str. 38.

12 ZA CK ZKS, gradivo Kominterne, B/2, 1923, 57/655—666, Zapisnik konference KPJ, 7.—12. 5. 1923, original srbohrvaški.

Nacionalno vprašanje je bilo na II. državni konferenci obravnavano v referatu Koste Novakovića "Politična situacija in najbližje naloge KPJ", v katerem je med drugim rečeno, da je "vladajoča buržoazija uspela vreči KPJ za daljši čas iz borbe — ob polni pasivni asistenci plemenskih in nacionalnih skupin." (ZA CK ZKS, gradivo Kominterne, B/2, 1923, LXXXIII/1032—1040, Politična situacija in najbližje naloge KPJ, original srbohrvaški). Konferenca je Gustinčičevo resolucijo upoštevala, saj v sklepih k referatu Koste Novakovića "pooblašča Centralni partijski svet,

Razumljivo je torej nasprotje med tedanjo usmeritvijo razprave in oceno slovenskih komunistov o tako imenovani nacionalni enotnosti. Prav gotovo so sedaj, ko je o nacionalnem vprašanju tekla razprava med vsemi jugoslovanskimi komunisti, slovenski čutili potrebo, da ji dajo širšo vsebino. Preden bomo obravnavali njihov vstop v razpravo, moramo opozoriti na predavanje, ki ga je imel Dragotin Gustinčič konec junija 1923 na Dunaju v tamkajšnjem jugoslovanskem marksističnem "Dijaškem klubu". Udeležili so se ga vidni komunisti, med njimi tudi Kosta Novaković in Pavle Pavlovič. (13) To predavanje, o katerem bomo natančneje spregovorili, ko bomo prišli do njegove objave v "Glasu svobode" 26. julija in 9. avgusta 1923, (14) časovno torej sodi v začetek razprave, kar mu daje poseben pomen, kajti v tem predavanju je Gustinčič že takrat zagovarjal stališča, ki jim mesec dni kasneje pritrdijo tudi vsi slovenski komunisti kot celota. Gustinčič se namreč še v prvem mesecu razprave med vsemi jugoslovanskimi komunisti prvi javno izreče, kot sam pravi, za "izvensrbijansko federalistično tendenco", "katere se ni upal nikdo javno izpovedati in še manj učiti" nasproti "srbijanski, t. j. centralistični, kateri je bilo 'narodno jedinstvo' nedotakljivi simbol." (15) Tako piše decembra 1923 — ko govori o tem predavanju v Glasu svobode — in tako označuje obe različni koncepciji, ki glede nacionalnega vprašanja tedaj nastopata v KPJ. (16) Z drugimi besedami: Dragotin

da resolucijo tovariša Kacleroviča, ki jo je sprejel prejšnji IK in več tovarišev v državi, ki je pa iz tehničnih razlogov ni bilo mogoče pravi čas predložiti konferenci, izpopolni in uskladi z osnovami tez tovariša Novakovića in z gospodarsko analizo Slovenije iz referata tovariša Gustinčiča." (ZA CK ZKS, gradivo Kominterne, B/2, 1923, LXXXIII/1041, Sklep konference k referatu o političnem položaju, original srbohrvaški, prevod).

V tej opombi navajam tudi, po svojem mnenju, najpomembnejši del te Gustinčičeve resolucije (Resolucija o pitanju poslednjih dogodjaja u radničkom pokretu u Sloveniji). Tu se Gustinčič zavzema, naj KPJ upošteva ekonomske, kulturne in jezikovne okoliščine v Jugoslaviji in zato nasproti meščanskim strankam sprejme svoj, širši avtonomistični program. Pri tem poudari Gustinčič zlasti nujnost avtonomnega položaja Slovenije in tudi drugih pokrajin v Jugoslaviji:

"c) U pogledu autonomije

S obzirom na ekonomske, kulturne te jezikovne prilike autonomiziranje Jugoslavije neizbežna je potreba: Slovenačka ... autonomiju više treba no druge provincije i potreba — iako iz različitih razloga — jako se oseća kod svih slojeva Slovenačke. Ali autonomije, kakve traže slovenačka, hrvatska i muslimanska kapitalistička gospoda, još bi veće štete načinile radničkoj klasi u Jugoslaviji, no sadašnji strogi centralizam. Pošto je opasnost da predje koalicijsko pravo u isključivu kompetenciju pojedinih autonomnih ili federativnih uprava, što bi samo značilo uzakonjenje sadašnje ilegalne zabrane stvaranja radničkih organizacija za čitavu državu. Autonomističke buržoazije i ne kažu šta podrazumevaju pod rečju 'autonomija' ili 'federacija', a ovi pojmi mogu biti vrlo široki i rastažljivi. Zato treba da istakne K.P.J. svoj avtonomistički program, koji mora imati sledeće odlike:

1. On mora biti mnogo širi no buržuazni i naime tražiti mora sledeće pokrajine: Srbiju, Makedoniju, Kosovo sa Metohijom, Crnu goru sa Hercegovinom, Vojvodinu, Hrvatsku event. Dalmaciju i Slovenačku..." (ZA CK ZKS, gradivo Kominterne, B/2, 1923, LXXXIII/1005—1026, Resolucija o pitanju poslednjih dogodjaja u radničkom pokretu u Sloveniji, 12. 5. 1923).

13 Glas svobode, št. 34, 6. 12. 1923, leto I. Gustinčič opozarja na to predavanje v članku "Glose k narodnostnemu vprašanju", v katerem govori tudi o posameznih podrobnostih v zvezi s tem predavanjem.

Med drugim pravi, da je imel to predavanje "meseca junija" in da je "sodr. P. Pavlovič ... ravno v tistih dneh jugoslovansko narodnostno vprašanje v 'Radniku' sploh negiral". Pavle Pavlovič je objavil članek "Nacionalni problemi u Jugoslaviji", v katerem je dejansko zanikal obstoj nacionalnega vprašanja v Jugoslaviji v Radniku—Delavcu, št. 55 in 56, 24. in 28. 6. 1923, leto II. Gustinčičevo predavanje zato lahko časovno določimo med 24. in 30. junijem 1923.

14 Gustinčič svoje predavanje objavi v "Glasu svobode", št. 15 in 17, 26. 7. in 9. 8. 1923, leto I, zaradi poziva navzočih (Pavla Pavlovića) na predavanju, naj ga objavi, da ne bi pozneje zanikal, kaj je govoril. — Glej Glas svobode, št. 34, 6. 12. 1923, leto I, "Glose k narodnostnemu vprašanju".

15 Z izrazom "Srbjanec" se v tistem času označuje Srb, ki živi v Srbiji.

16 Glas svobode, št. 34, 6. 12. 1923, leto I, "Glose k narodnostnemu vprašanju".

Gustinčič je prvi v razpravi nasproti nerešenemu nacionalnemu vprašanju v Jugoslaviji postavil svoje alternativno načelo državne ureditve — federalizem. To načelo je združil z zavestjo o posebnem in samostojnem makedonskem narodu. Poleg tega je v pogovoru po predavanju tudi dokazoval, da so "Slovinci, Hrvatje in Srbi ravno tako narodi zase, kakor Nemci, Madjari, Romuni, Albanci idr.," vendar pa je to njegovo dokazovanje, kakor pravi, "vzbudilo v diskusiji splošno skepso in se je šele počasi udomačilo."(17)

To Gustinčičevo predavanje je bilo za vstop udeležencev iz Slovenije v razpravo o nacionalnem vprašanju vsekakor odločilnega pomena, kajti do stališč, ki jih je zagovarjal, so se sedaj slovenski komunisti morali opredeliti. Zlasti še zato, ker jih je izrekel eden tedaj vodilnih na Slovenskem. S tem jim je bila namreč dana priložnost, da se o vprašanih, obravnavanih v razpravi, izreče najvišji partijski organ v Sloveniji, kajti upravičeno lahko domnevamo, da se pred tem — zaradi značilne usmeritve, ki je bila prisotna v razpravi — niso želeli odločiti za sodelovanje v njej. Slovenski komunisti tako določijo svoje stališče k vprašanju, obravnavanim v razpravi, na seji Pokrajinskega sveta KPJ za Slovenijo dne 22. julija 1923. Tu pa Dragotin Gustinčič ni bil prisoten.(18) Na tej seji je razpravljalec Grum, ki je poročal k drugi točki dnevnega reda (politična situacija in nacionalno ter agrarno vprašanje), kritiziral odnos KPJ do nacionalnega vprašanja in ugotovil, da je bila "K. st. pred obznano ... radikalna soc. dem. stranka", ki "v nacionalnem vprašanju ni zavzela nikdar pravega točno določenega stališča. Svoje stališče k temu," je nadaljeval, "moramo opirati na sledeče tri točke: Baselski kongres, Čikaški kongres in ustavo RSFSR. Ravno tako je važna za nas parola del. — kmeč. vlada. ... Nacionalnega vprašanja ne moremo več študirati, moramo pred maso takoj z jasnimi odkritimi parolami."(19)

Na seji, ki je bila posebnega pomena ne samo za Slovenijo, temveč za delavsko gibanje vse Jugoslavije, so bila sprejeta stališča, ki jih je KPJ sprejela v svoji nacionalni politiki šele nekaj let kasneje.(20) Edina izjema je le spoznanje, da so Srbi, Hrvatji in Slovenci zasebni narodi; sprejme ga III. državna konferenca januarja 1924 v Beogradu. To spoznanje s tem, da med posebne narode šteje tudi Makedonce, prvi v razpravi zagovarja že Dragotin Gustinčič v svojem predavanju na Dunaju konec junija 1923. Prav tako prvi ga v razpravi poudarijo tudi slovenski komunisti kot celota.

17 Prav tam.

18 Gustinčič je bil v času, ko se je vršila seja Pokrajinskega sveta, na Dunaju. To dokazujeta Zapisnik seje, v katerem Jaka Žorga kritizira Gustinčičevo odsotnost ter Gustinčičevo pismo, ki ga ta piše 1. 8. 1923 Jaki Žorgi na P.S. v Ljubljano, v katerem odklanja Žorgovo kritiko in pojasnjuje razloge, ki so vplivali na to, da na seji ni bil prisoten. (glej Zapisnik seje Pokrajinskega sveta KPJ za Slovenijo, 22. 7. 1923 v ZA CK ZKS, ki je označen pod št. LXXXIII/2057—2061 v fasciklu gradivo Kominterne, B/2, 1923, 57/667—669. Glej tudi Gustinčičevo pismo, ki ga piše 1. 8. 1923 Jaki Žorgi, ZA CK ZKS, gradivo Kominterne, B/2, 1923, LXXXIII/1949—1952). Zato je netočna Lukačeva trditev, da je bil Gustinčič na tej seji prisoten ter da je na njej govoril, da se prizna tudi Makedoncem, da so formiran narod. (Lukač, Slovenački komunisti u naporima, str. 41). Na tej seji so slovenski komunisti upoštevali Makedonce kot poseben in samostojen narod brez Gustinčičeve prisotnosti. Dodajam še, da je bil Gustinčič med januarjem 1923 in septembrom 1924 na Dunaju, kamor ga je povabila emigracija KPJ. Udeležil se je II. državne konference, na kateri je bil izvoljen za predstavnika KPJ v inozemstvu. Od te konference dalje je bil tudi član Centralnega komiteja in do leta 1928 tudi član politbiroja. (Podatki vzeti iz Mape življenjepisov, Življenjepis Gustinčič ing. Dragotina, ki jo hrani ZA CK ZKS ter izjave, ki jo je junija 1972 Gustinčič dal Francetu Filipiču).

19 ZA CK ZKS, gradivo Kominterne, B/2, 1923, 57/667—669, Zapisnik seje Pokrajinskega sveta KPJ za Slovenijo, 22. 7. 1923. Posebej opozarjam, da je Zapisnik seje PS KPJ za Slovenijo, iz katerega citiram, vložen v ovitku s številko, ki jo navajam (57/667—669), da pa je posebej oštevilčen s številko LXXXIII/2057—2061.

20 Lukač, Radnički pokret, str. 136.

Na seji Pokrajinskega sveta za Slovenijo so se namreč komunisti na Slovenskem jasno opredelili glede vprašanja nacionalnih individualnosti ali nacionalne enotnosti v Jugoslaviji, hkrati pa tudi prvi nastopili z zahtevo, da KPJ sprejme idejo federalizma kot edino možno obliko delovanja med nacionalnimi množicami v Jugoslaviji. V Politični resoluciji, ki jo sprejme Pokrajinski svet za Slovenijo na tej seji, je namreč v drugi točki, ki obravnava nacionalno vprašanje, rečeno naslednje: "Če hočemo pri sedanjem položaju delavskih in kmečkih množic v nesrbskih pokrajinah sploh delati med množicami, je edino možno stališče to, da zahtevamo široko federacijo v smislu ustave Sovjetske Rusije. Povsem konkretno moramo zahtevati: samostojnost Slovenije, Hrvaške, Bosne in Hercegovine, Makedonije in Črne gore v okviru Donavsko-balkanske federacije (to ... zato, ker gravira Slovenija proti Trstu in Avstriji, Hrvaška, Vojvodina in severna Srbija proti Donavi, Dalmacija, del Hrvaške, Bosna in Hercegovina, Črna gora, južna Srbija in Makedonija pa proti Solunu). *Danes se čutijo vsa ta štiri plemena kot samostojni narodi (Srbi, Hrvati, Slovenci in Makedonci) in to njihovo prepričanje mora biti za nas merodajno, psihološki spor, če smo eden ali štirje narodi, pa prepustimo malomeščanskim profesorjem in politikantom.* (podčrtal J. P.). Odklanjamo pa tudi vse zgodovinske in državnopravne programe Velikosrbov, Velikohrvatov itn., kajti ti so v nasprotju z narodnostnim načelom. Edino možno konkretno geslo KPJ je: Donavsko-balkanska federacija delavsko-kmečkih republik, v okviru katere so vsi narodi po zgledu ruske federacije v lastni državi popolnoma samostojni."(21)

Poleg tega stališča najdemo v Politični resoluciji tudi zelo ostro kritiko odnosa, ki ga vodstvo KPJ zastopa do nacionalnega vprašanja. Na začetku besedila Politične resolucije je namreč rečeno, "da je položaj zlasti na Blakanu in v Jugoslaviji tak, da lahko pride vsak čas do oboroženega spopada ali do revolucionarnih narodnih gibanj. Zlasti nacionalni konflikti v Jugoslaviji so na tem, da preidejo v svojo revolucionarno fazo." Zato Pokrajinski svet želi, "da omogoči KPJ prevzeti v danem primeru vodstvo revolucionarnih gibanj posameznih narodov." Ugotavlja še, "da ni izdal IK vse do časa, ko prehaja narodno vprašanje v svoje revolucionarno obdobje, glede tega še nobenega konkretnega gesla. Posebno ni IK še izdal gesla o delavsko-kmečki vladi, čeprav je ravno zdaj (Bolgarija, dogodki na Hrvaškem) to vprašanje kar najbolj pereče. In vse to v času, ko gre za obnovev diplomatskih stikov med SHS in Sovjetsko Rusijo. Zaman smo torej čakali na pobudo za akcijo širokih množic glede tega vprašanja (nacionalnega vprašanja — op. J. P.) ...Kar je bilo v tem pogledu storjenega," nadaljuje besedilo resolucije, "so opravili v določenih pokrajinah posamezni tovariši na lastno pest. IK jih v tej smeri ni le podpiral, ampak jih je s svojimi nejasnimi pobudami celo oviral." V resoluciji je tudi zapisano, "da se IK ni zdelo potrebno, da bi na naše ponovno povabilo poslal svojega delegata na današnje zasedanje Pokrajinskega sveta industrijsko najbolj razvite pokrajine v Jugoslaviji ... Glede na to, da imamo NDSJ za legalno orodje KPJ," delegati na seji v tej resoluciji tudi zahtevajo, "da se pred konferenco NDSJ sestane plenum KPJ, kar se doslej še ni zgodilo." Za ta plenum predlagajo tudi dnevni red, katerega prva točka je nacionalno vprašanje.(22)

Tej kritiki pritrdi tudi Dragotin Gustinčič, ki 1. avgusta 1923 z Dunaja piše Jaki Žorgi, da "gotovo je tudi vaša kritika I. O. na svojem mestu." Pismo je zanimivo tudi

21 ZA CK ZKS, gradivo Kominterne, B/3, 1923, LXXXIII/2039—2044, Politična resolucija Pokrajinske konference KPJ za Slovenijo, prevod, original nemški.

22 Prav tam.

Podobno stališče zastopa tudi pokrajinska organizacija NDSJ v Ljubljani, ki v pismu CK NDSJ z dne 25. 7. 1923 predlaga, da se na dnevni red prihodnje konference NDSJ, ki "naj se skliče kot strankin kongres", postavi tudi točka o nacionalnem vprašanju. ZA CK ZKS, gradivo Kominterne, B/3, 1923, LXXXIII/2056, Predlogi pokrajinske organizacije NDSJ v Ljubljani Centralnemu komiteju NDSJ v Beogradu, 25. 7. 1923.

zato, ker v nadaljevanju izvemo za Gustinčičevo mnenje o razpravi, ki tedaj teče o nacionalnem vprašanju, kajti ocene te razprave v dokumentih seje Pokrajinskega sveta ni najti. Gustinčič med drugim piše tudi tole: "Čitaj samo članke, ki jih publicira Radnik o narodnostnem vprašanju, pa boš videl, kolika mizerija vlada v našem marksizmu in poznavanju jugoslovanskih razmer." (23)

Iz politične resolucije Pokrajinskega sveta KPJ za Slovenijo je torej razvidno troje: prvič, slovenski komunisti sprejmejo v svoj program federalizem kot edino možen odnos do nacionalnega vprašanja. (24) Drugič, jasno se izrazijo, da v Jugoslaviji živijo trije narodi, ne en sam narod. Tretjič, razprava jih — kakor je bila usmerjena — ni omejila, da bi kot posebne narode videli samo Srbe, Hrvate in Slovence, temveč kot posebnega vidijo tudi makedonski narod. (25) S tem jim je bila dana osnova, da bistveno razširijo vsebino

23 ZA CK ZKS, gradivo Kominterne, B/2, 1923, LXXXIII/1949—1952. V tem pismu, ki ga Gustinčič s sekretariata KPJ na Dunaju piše Ivanoffu (Jaki Žargi na Pokrajinski svet za Slovenijo) 1. 8. 1923, je zanimiv celoten del, iz katerega so v tekstu povzete Gustinčičeve misli, saj obravnava kritiko, ki je izrečena vodstvu KPJ v Politični resoluciji PS KPJ za Slovenijo:

"Dragi Ivanoff:

Prejel sem danes protokol polit. resolucije. Ves ta material bom prevedel na nemški jezik in ga predložil. Jaz mislim, da bo za splošno vaše delo napravilo dober vtisk in gotovo je tudi vaša kritika I.O. na svojem mestu. Jaz se ne morem načuditi, da ni bil I.O. zastopan na tej vaši konferenci in to je v resnici velika malomarnost. Ta malomarnost je tembolj obsojanja vredna, ker ste napravili nekoliko napak, ki bi se gotovo ne bile napravile, da je bil kdo od vodstva navzoč. Vi namreč zahtevate nemogoče stvari. Res je, da nima stranka izdelanih še vsepolno stališč, t.n.pr.: o narodnostnem vprašanju, o agrarnem vprašanju, enotni fronti, kmetski in delavski vladi i.t.d. Toda če vi mislite, da se dajo ta stališča kar tako iz rokava strsti, se zelo motite. Resnica je, da je do sedaj še sploh malo naših strank na svetu, ki bi imele izdelana ta gledišča, dasi so mnogo močnejše od naših in dasi imajo druge delovne moči v svojih vrstah kakor pa mi. Čitaj samo članke, ki jih publicira Radnik o narodnostnem vprašanju, pa boš videl, kolika mizerija vlada v našem marksizmu in poznavanju jugoslovanskih razmer. Jaz gotovo srčno želim in od svoje strani tudi pomagam, da bi se ta vprašanja do prihodnjega kongresa rešila, toda prav malo verujem v to mogočnost. Ako torej vi mislite, da se dajo ta vprašanja rešiti na prihodnjem plenu, se vsekakor strašno motite! Mi bomo srečni, če bodo letos za silo pod streho, a prihodnje leto jih bomo gotovo popravljali ...".

24 Opozarjam, da ni v razpravi o nacionalnem vprašanju — razen pri slovenskih komunistih — v nobenem drugem delu jugoslovanskega delavskega gibanja ideja federalizma zastopana kot stališče zaključene celote, temveč le kot stališče različnih posameznikov, ki federalizem vidijo kot edino rešitev nacionalnega vprašanja.

25 Latinka Perović tega stališča slovenskih komunistov kot celote ne pozna, saj ga v Debatih o nacionalnem pitanju ne omenja. (Na makedonsko vprašanje, kakor so ga razumeli različni udeleženci v razpravi in na njegovo obravnavo na III. državni konferenci sicer opozarja na straneh 288, 290, 293, 296, 313, 314, 315, 320, 325, 329, 330, 331, 334, 343, 344, 351, 352, 353, 357, 366, 367, 370, 383, 387, 391, 394). Zato nekajkrat naletimo na nepravilne trditve. Tako npr. na str. 290 piše, da je bil v prvi fazi razprave, — ki jo časovno določa od 31. 5. 1923, ko se v Radniku—Delavcu pojavi redakcijski članek "Nacionalni i plemenski problemi u Jugoslaviji i radnička klasa" do redakcijskega članka "Diskusija o nacionalnom pitanju", objavljenega v istem časopisu 26. 8. 1923 (Debata o nacionalnom pitanju, str. 287) — upoštevan pomen makedonskega vprašanja, vendar pa da "se ne govori o Makedoncih kot o narodu". To ni točno niti v primeru, če odmislimo stališča, sprejeta na seji Pokrajinskega sveta KPJ za Slovenijo 22. 7. 1923, kajti Makedonce upošteva kot narod že Dragotin Gustinčič v svojem predavanju na Dunaju konec junija 1923. Kot narod so upoštevani še v Glasu svobode, ko se ta 26. 7. 1923 vključi v razpravo o nacionalnem vprašanju in v prispevku Anteja Cilige, "Samoodredjenje naroda u Jugoslaviji", ki ga objavlja Borba 16. 8. 1923 (Latinka Perović na str. 292 navaja napačni datum, 30. 8. 1923).

Prav tako nepravilna je tudi trditev na strani 325, kjer je rečeno, da so "marksisti s Hrvaške in Slovenije vstopili v razpravo z izdelanim stališčem o nacionalni posebnosti Hrvatov in Slovencev" in "nekateri tudi Makedoncev." Za slovenske komuniste slednje ne drži, saj gre pri njih, kot smo videli, za stališče, ki ga zastopajo kot celota. Enako velja za strani 315 in 391, kjer so navedeni tisti, ki v razpravi ne dvomijo v nacionalno individualnost Makedoncev — August Cesa-rec, Ante Ciliga in Dragotin Gustinčič. Po tej trditvi bi bil Dragotin Gustinčič edini, ki na Slovenskem vidi nacionalno individualnost Makedoncev, kar ni točno, kajti ne gre — če še enkrat ponovimo — za stališče enega, temveč vseh slovenskih komunistov.

razprave o nacionalnem vprašanju, kajti stališča, sprejeta na seji PS KPJ za Slovenijo 22. julija 1923, veljajo tudi kot izhodišče za vključitev v razpravo. Štiri dni kasneje, 26. julija 1923, Glas svobode, glasilo NDSJ, v katerem slovenski komunisti objavljajo svoje prispevke k razpravi, priobči prvi del predavanja, ki ga je imel Dragotin Gustinčič konec junija 1923 na Dunaju.

Gustinčič objavlja predavanje pod naslovom "K problemu narodnega vprašanja v Jugoslaviji." Posebej opozarjamo na uvod h Gustinčičevemu predavanju (odslej članek), s katerim se v Glasu svobode odpre razprava o nacionalnem vprašanju.(26) V tem uvodu so namreč jasno izrečena stališča slovenskih komunistov, sprejeta na seji Pokrajinskega sveta, 22. julija 1923: "Za nas je merodajno in tega najbolj zagrizeni centralist zanikati ne more, da se *danes* čutijo tako Slovenci kakor Hrvatje, Makedonci in Srbi za posebne narode. Ker v narodnem vprašanju, poleg gospodarskih resnic, kulturnih in zgodovinskih momentov igra *prepričanje* odločilno vlogo, je za nas to prepričanje merodajno." V uvodu je poudarjena tudi Podonavsko-balkanska federacija delavsko-kmečkih republik.(27)

Na začetku svojega članka Gustinčič razpravlja o vzrokih nacionalnih bojev. Gustinčič vidi osnovni vzrok vseh nacionalnih bojev v ekonomskih odnosih, kar se najbolj nazorno kaže v kapitalizmu, ki mora zaradi svoje neutešljive želje po čim večjem profitu iskati vedno nove vire surovin in nova tržišča in torej v svojem razvoju prehajati državne meje proti volji drugih narodov. Da si te nove meje utrdi, mora kratiti podjarmljenim narodom njihove pravice in zahtevati njihovo asimilacijo oziroma denacionalizacijo. Neizogibnost nacionalnih bojev je po Gustinčiču v kapitalizmu še toliko večja, ker je za vsako kapitalistično državo potrebna določena "ekonomska enota, to je gotov teritorialni sistem, kate-rega meje se skoro nikoli ne ujemajo z mejami ene same narodnosti, to je vseh tistih ljudi, ki hočejo biti en narod." Zato je logično, da je potrebno za ureditev nacionalnih vprašanj "odpraviti profite to je ustvariti socialistični družbeni red."(28)

26 Uvod h Gustinčičevemu članku se začena takole: "Prinašamo ta članek enega najboljših slovenskih marksističnih teoretikov. S tem ostvarjamo diskusijo o nacionalnem vprašanju." Glas svobode, št. 15, 26. 7. 1923, leto I.

27 Lukač in Latinka Perović ne ločita med uvodom h Gustinčičevemu članku in samim člankom, temveč ga obravnavata kot njegov sestavni del. Zato stališča, ki so zastopana v uvodu, napačno razumeta kot Gustinčičeva, ne pa kot javno izrečena stališča slovenskih komunistov o nacionalnem vprašanju, sprejeta na seji PS KPJ za Slovenijo 22. 7. 1923. To se najbolj nazorno pokaže, ko navajata Gustinčiča kot tistega slovenskega komunisti, ki v razpravi o nacionalnem vprašanju vidi nacionalne posebnosti Makedoncev. Res je sicer, da je Gustinčič odločilno prispeval k pozitivnemu odnosu slovenskih komunistov do vprašanja makedonskega naroda, vendar uvoda k njegovemu članku ne gre jemati za njegovo zasebno stališče. (Glej Lukač, O učešču, str. 297, 300, Radnički pokret, str. 140, Slovenački komunisti u naporima, str. 40, 41, 42 in Latinka Perović, Debata o nacionalnom pitanju, str. 314). Pripomba velja tudi v primeru, če bi potrdili domnevi, da bi bil avtor tega uvoda Dragotin Gustinčič, kajti to ne more spremeniti dejstva, da so v tem uvodu izrečena stališča, ki jih štiri dni prej sprejme najvišji partijski organ v Sloveniji.

V tej zvezi še enkrat opozarjam, da se Gustinčič seje Pokrajinskega sveta ni udeležil. Ker zato neposredno ni mogel vplivati na njene sklepe, v pismu, ki ga piše Jaki Žorgi dne 1. 8. 1923, celo polemizira z nekaterimi stališči Pokrajinskega sveta, tj. s kritiko, ki jo ta izreče I.O. KPJ (glej op. 23).

Dodajam pa tudi, da Gustinčič objavi članek "K problemu narodnega vprašanja v Jugoslaviji" v septembru in oktobru že v tržaškem "Delu" (Delo, glasilo KSI, 1923, letnik IV, št. 182, 20. 9. 1923, št. 183, 27. 9. 1923, št. 184, 4. 10. 1923, št. 185, 18. 10. 1923). V to objavo obravnavani uvod ni vključen in upravičeno lahko sklepamo, da ga Gustinčič ni upošteval kot sestavnega dela svojega članka.

Ne moremo pa reči, da se Gustinčič v razpravi o nacionalnem vprašanju ni izrazil o Makedoncih kot posebnem in samostojnem narodu. Kot take jih obravnava že v tem članku, na kar pa Lukač in Latinka Perović ne opozarjata. Prav tako zastopa stališče o nacionalni individualnosti Makedoncev tudi v članku "Glose k narodnostnemu vprašanju" (Glas svobode, št. 37, 27. 12. 1923, leto I). Tega članka Lukač in Latinka Perović ne omenjata.

28 Glas svobode, št. 15, 26. 7. 1923, leto I, "K problemu narodnega vprašanja v Jugoslaviji". Podčrtano v Glasu svobode.

V drugem delu, ki ga Glas svobode objavi 9. avgusta 1923, Gustinčič nadaljuje, da bo "najpopolnejše... socializem izveden ...ko bo ves svet-ena sama 'gospodarska enota'." Ker ni možno skočiti v "ta dovršeni komunizem", je potrebno "preživeti daljšo ali krajšo fazo polkapitalizma ali takozvanega državnega kapitalizma." Zato si morajo "proletarske skupine" ustvariti svoje države, ki morajo biti "čim popolnejše 'gospodarske enote'." Toda, ker se gospodarske enote nikoli ne ujemajo z narodnostnimi mejami, mora proletariat zato najprej zahtevati gospodarsko enoto, gospodarski sistem, "kakor se one geografično in gospodarsko" ujemajo v celoto ter šele nato v teh enotah "urediti narodnostno vprašanje". To bo proletariat lahko napravil, ker ne išče nobenega profita in zato izgubi nacionalno vprašanje v proletarski državi svoj razredni značaj in "ker ima ... v delavsko-kmečki upravi države sposoben instrument za ureditev narodnostnega vprašanja."

Ko izpelje to teorijo, se Gustinčič sprašuje, ali jo je možno uporabiti za rešitev nacionalnega vprašanja v Jugoslaviji oziroma ali je Jugoslavija takšna "gospodarska enota", da bi bilo v njej možno rešiti njene "narodnostne in gospodarske razmere." Ker Jugoslavija ni gospodarska enota v smislu njegove teorije, kajti "posamezne province Jugoslavije gravitirajo po svoji narodi v 3 različne pravce" in ker ni "gospodarska enota po svojem gospodarskem in kulturnem razvoju," je Gustinčič mnenja, da se je ne more vzeti "za podlago rešitve narodnostnega vprašanja." Zato se vpraša, ali je Balkan taka enota, ki bi jo lahko vzeli "za podlago reševanja naših narodnostnih in gospodarskih vprašanj...?" Na to vprašanje odgovori negativno. Balkan je sicer geografska enota, "v kolikor se to tiče Balkana samega, to je balkanskega polotoka, južno od Donave, Save in Kotora. Gospodarsko je on enota tudi z Romunijo." Vendar "k tej gospodarski enoti," pravi, "ne gravitira niti Slovenija, niti Hrvaška, niti Vojvodina," vprašljivo pa je, če bi hotela v tako enoto stopiti tudi Bosna. Poleg tega je Balkan "v vsej Evropi ekonomsko najmanj razvito ozemlje, in v koliko je on sposoben, da se v doglednem času sam organizira v federacijo socialističnih republik, bi nam mogla," nadaljuje Gustinčič, "pokazati šele natančnejše ekonomska in kulturna analiza...". Nastaja tudi vprašanje, koliko bi mogel Balkan, ki je "zemlja z mnogo siromaštva, toda brez proletarijata v industrijskem smislu ... vzdržati revolucijo in ubraniti svojo socialistično federacijo brez direktne in stalne pomoči srednjeevropskega industrijalnega proletarijata."

Za rešitev nacionalnih in gospodarskih vprašanj bi bila tako po Gustinčičevem mnenju najbolj primerna Podonavsko-balkanska (Sudobska) gospodarska enota, pod katero razume ozemlje med Krkonoši, Karpati, Črnim, Egejskim in Jadranskim morjem in jo na kratko imenuje Sudoba (*Sudeti-Donava-Balkan*). To bi bila federacija, ki bi obsegala tedanjo Čehoslovaško, Avstrijo, Madžarsko, Jugoslavijo, Romunijo, Bolgarijo, Grčijo in Albanijo, grške otoke v Egejskem morju "in mogoče pozneje tudi Carigrad."

Sedaj, ko razvije svojo teorijo do konca, se Gustinčič zadrži pri razlagi, kako bo rešeno nacionalno vprašanje na celotnem sudobskem ozemlju. Ta del njegovega članka je za nas posebno zanimiv, ker v njem zasledimo stališče o posebnem in samostojnem makedonskem narodu. Na ta del svojega članka Gustinčič opozarja že prej, ko polemizira z avtorjem redakcijskega članka, s katerim se v Radniku-Delavcu odpre razprava o nacionalnem vprašanju. "Mi bomo pozneje videli," pravi Gustinčič, "da ni makedonsko vprašanje ... nič bolj 'zamotano' in 'delikatno' — kakor pravi on (t.j. anonimni avtor v Radniku-Delavcu — op. J. P.) — od vsakega narodnostnega vprašanja. Ono je zamotano in delikatno samo s stališča kapitalističnega nacionalizma."

Sudobo si Gustinčič zamišlja kot federacijo nacionalnih delavsko-kmečkih republik in kot eno izmed teh nacionalnih republik predvideva tudi Makedonijo. (29) Gustinčič sicer

29 Od ostalih jugoslovanskih pokrajin — poleg Makedonije — Gustinčič vključuje v Sudobo kot nacionalne delavsko-kmečke republike še Slovenijo, Hrvaško z Dalmacijo ali brez nje, Bosno,

poudarja, da te nacionalne republike, katerih skupne zadeve bodo enotna uprava in graditev težke industrije, proletarska prosveta, obramba, zunanja politika in trgovina, ostala področja družbenega in političnega življenja pa bodo prepuščena njim, ne bodo ustvarjene toliko po ozemljih posameznih narodov, "temveč po svojih naravnih gospodarskih mejah in po željah posameznih skupin, po kulturnih stopinjah itd., torej po gospodarskih in socioloških principih." Vendar tako formiranih gospodarskih enot ne smatra za nikakršno "razdelitev posameznih narodnosti in jezikov, ki ostanejo nepretrgane skupine po sudobskem ozemlju," zato tudi ugotovi, da "posamezne nacije ne bodo torej nikjer pretrgane s carinskimi in kulturnimi mejami."

Take razdelitve sudobskih republik Gustinčič sicer nima za končno, vendar nam pomaga razumeti njegovo naslednjo misel: ker ima Sudobo za rezultat samoodločbe narodov, pravi, da mu omenjena razdelitev sudobskih republik "velja samo kot princip; natančna razdelitev pa je stvar sporazuma posameznih narodov, ki bodo tvorili to (federacijo) republik." Za primer navede ravno makedonski narod, pri čemer poudari samostojno kmečko-delavsko republiko Makedoncev v sudobski zvezi. Takole pravi: "Mi npr. lahko sugeriramo Makedoncem, da je danes v njihovem interesu in v interesu nas vseh, da si ustvarijo oni svojo samostojno kmečko-delavsko republiko v sudobski zvezi; toda če oni tega nočejo in če se bodo hoteli na vsak način združiti s Trakijo ali Bolgarsko, jim mi tega ne moremo, ne smemo in nočemo braniti." Gustinčič torej ima Makedonce za popolnoma samostojen in suveren narod, ki se bo svobodno odločil, kako bo živel v tej ali oni organizacijski obliki sudobskih delavskega kmečkih republik.

To vidimo tudi tedaj, ko govori o konkretni aktivnosti glede nacionalnega vprašanja v Jugoslaviji. Gustinčič poudari podreditev vse te konkretne aktivnosti zamislil oziroma perspektivam sudobske federacije, ki jo, kot smo ravnokar rekli, ima za rezultat samoodločbe narodov. Zato je mnenja, "kar se tiče poskusov posameznih narodnosti v Jugoslaviji" za vzpostavitev "svojih avtonomij (Hrvatska, Slovenija, Bosna, Črna gora) ali za popolno odcepljenje (Makedonija, Vojvodina)," da jih mora "naša stranka — jasno naglašujoč svoj program državne ureditve (t.j. federalizem — op. J. P.) — brezpogojno podpirati tudi tedaj," kadar se zdi, "da je to interes dotičnih lokalnih buržuazij." Od jugoslovskega proletariata tudi zahteva, da mora prebuditi nacionalno zavestnost pri posameznih tlačanih narodih, pri katerih le-ta še ni prebujena (Albanci na Kosovem in v Metohiji) ter podpirati Nemce in Madžare v njihovih zahtevah po šolah v svojem jeziku in drugih narodnih pravicah. Enako velja, pravi, "tudi glede Makedonije, pa naj izhajajo ta vprašanja s strani 'Makedonstvujušičih' ali druge buržuazije, ali pa s strani kmetov samih."(30)

To so tisti poudarki v Gustinčičevem članku, iz katerih je jasno razvidno, da zanj Makedonci obstajajo samo kot poseben in samostojen narod, ki si bo sam odločal svojo usodo.(31) Hkrati nam pokažejo tudi na to, kako tuja mu je ideja nacionalne enotnosti,

Srbijo izpred balkanskih vojn, Črno goro event. s Hercegovino in južno Dalmacijo ter Kosovo in Metohijo skupaj z Albanijo.

30 Glas svobode, št. 17, 9. 8. 1923, leto I, "K problemu narodnega vprašanja v Jugoslaviji". Podčrtano v Glasu svobode.

31 Gustinčič pozna in sprejema leninsko politiko glede vprašanja samoodločbe narodov. To leninsko gledanje ne upošteva le pravice do vseh oblik samoodločbe vse do odcepitve, ampak pomeni tudi, da je to pravica, ki v kapitalistični dobi pripada narodu kot celoti. Za njeno izpolnitev zato ni nujen poprejšnji obračun delavskega razreda z buržoazijo. Zato je Gustinčič tudi mnenja, da mora stranka revolucionarnega delavskega razreda pomagati borbi makedonskega naroda, če-tudi jo vodijo "makedonstvujušiči" ali druga buržoazija. Toda pri tem mora jasno naglasiti svoj program državne ureditve (federalizem) in podrediti to aktivnost zamislil Sudobe, v kateri bo nosilec družbene in politične oblasti ter nacionalnega življenja — delavski razred.

kar izrecno izrazi v odgovoru na kritike, ki so mu bile po objavi tega članka izrečene. Preden bomo obravnavali Gustinčičev odgovor na te kritike, je treba opozoriti na naslednje: dosedanja usmeritev razprave, v kateri vsi razpravljalci z izjemo anonimnega iz Velesa, vztrajajo pri nacionalni enotnosti, dobi z javno predstavljenimi stališči slovenskih komunistov o nacionalni enotnosti v uvodu k Gustinčičevemu članku in samim člankom širšo vsebino.(32) Upoštevati namreč moramo, da se slovenski komunisti vključijo v razpravo konec julija ter da sta do izida knjige Sime Markoviča, "Nacionalno pitanje u svetlosti marksizma," natisnjene konec septembra ali v začetku oktobra,(33) morala poteči še dva meseca, da je bilo v razpravi odločeno — slovenskim komunistom ne več sporno — vprašanje enega ali treh narodov.(34) Poleg tega so slovenski komunisti tedaj edini izmed udeležencev v razpravi, ki vidijo in se zavzemajo za upoštevanje nacionalne individualnosti Makedoncev.(35)

Kritika zamisli Podonavsko-balkanske (Sudobske) federacije Gustinčiču očita, da razpravlja o dolgoročnih in splošnih stvareh, ne govori pa o konkretnih notranjih problemih.(36) Gustinčič zato v odgovoru, ki mu je dal značilen naslov "Iz diskusije", pred jugoslovanske komuniste postavi torej popolnoma konkretno zahtevo: "Mi moramo konstatirati stvari kakve jesu u istini i od njih polaziti. Ne to što mi želimo — narodno jedinstvo — već to, što postoji — mnogonarodnost u Jugoslaviji — to je za našu politiku merodavno. ... Za 'narod' ili 'narodnost' niti je jedna karakteristika jezik niti državnost, niti vera, niti rasa, ali je sigurno za to neminovno potrebno jedno, a to je volja." Zato se morajo, pravi nadalje, upoštevati zahteve množic in Črnogorcem, če na primer ti zahtevajo svojo republiko ali avtonomijo, le-to dati, "iako su oni po jeziku i po krvi čišći Srbi od svih Srba."(37)

Po tem Gustinčičevem odgovoru na kritiko njegovega članka se skoraj mesec dni v Glasu svobode ne pojavi noben članek, ki bi obravnaval nacionalno vprašanje. Zaradi tega Lukač meni, da je pri slovenskih komunistih prišlo do slabitve interesa za nadaljnje sodelovanje v razpravi ter da se z dosti verjetnosti lahko trdi, da je hitro in ostro reagiranje kritike na interesanten predlog Dragotina Gustinčiča (predlog Sudoba federacije — op. J. P.) izzvalo njegovo nadaljnje nesodelovanje v razpravi ter slabšo udeležbo ostalih udeležencev iz Slovenije tako, da je zaključni del razprave o nacionalnem vprašanju potekal brez udeležbe slovenskih predstavnikov.(38) Gornje deloma drži, vendar moramo opozoriti, da do izida Markovičeve knjige objavi Glas svobode še eno, po našem mnenju najbolj ostro kritiko ideje nacionalne enotnosti, v kateri je tudi jasno izražena solidarnost do položaja makedonskega naroda. Mislimo na članek "Proti

32 Poleg stališča slovenskih komunistov razpravo vsebinsko razširi tudi prispevek anonimnega avtorja iz Čačka, ki tri dni po njihovi vključitvi v razpravo, 29. 7. 1923 v Radniku—Delavcu odkloni idejo nacionalne enotnosti. Ta avtor je mnenja, da se "državna skupnost Južnih Slovanov ... trga zaradi plemenskih sporov ter da nacionalno zbiranje kaže, da se (Južni Slovani — op. J.P.) ne čutijo kot ena narodnost. Teh dejstev se ne more obiti in preprosto trditi, da so Srbi, Hrvati in Slovenci en narod." Radnik—Delavec, št. 65, 29. 7. 1923, leto II, anonimni avtor iz Čačka, "Nacionalni problem u Jugoslaviji".

33 Lukač, Radnički pokret, str. 157.

34 Pleterski, Nacionalno vprašanje, str. 287.

35 Poleg slovenskih komunistov v razpravi o nacionalnem vprašanju, ne dvomijo o nacionalni individualnosti Makedoncev tudi Ante Ciliga, August Cesarec in anonimni avtor, ki objavljajo svoje prispevke v zagrebški Borbi. Vendar ti v tem času v razpravi še ne sodelujejo, saj se Borba vanjo vključijo šele 9. 8. 1923 (glej Borba, št. 29, 9. 8. 1923, leto II, "K. diskusiji o nacionalnom pitanju"). Članke, v katerih ti avtorji zastopajo stališče o nacionalni individualnosti Makedoncev pa Borba objavi 16. 8., 30. 8., 6. 9. in 25. 10. 1923. Podrobneje o tem pišem v IV. razdelku.

36 Lukač, Radnički pokret, str. 143.

37 Glas svobode, št. 19, 23. 8. 1923, leto I, "Iz diskusije".

38 Lukač, O učešću, str. 299, 300.

fašistovskim napadom — delavska obramba", ki ga Glas svobode objavi 20. septembra 1923.(39) Prav tako pa moramo tudi opozoriti, da Dragotin Gustinčič, ki se sedaj v razpravi resda ne oglasi cele tri mesece, od sodelovanja v njej ni odstopil, saj se v razpravi ponovno pojavi neposredno pred III. državno konferenco, ko v Glasu svobode 6. in 27. decembra 1923 in v času same državne konference, 3. januarja 1924, objavi tri daljše članke pod skupnim naslovom "Glose k narodnostnemu vprašanju."

Članek, ki ga 20. septembra 1923 objavi Glas svobode, je anonimen, obračunava pa s "protidelavsko, velesrbsko Orjuno," ki jo je režim mobiliziral proti delavskim organizacijam in proti gibanjem zatiranih nesrbskih narodov. Ta članek, kot smo rekli, je najbolj ostra kritika ideje nacionalne enotnosti, izrečena v konkretni opredelitvi obstoječega stanja na področju nacionalnih odnosov.

Na začetku je rečeno, da je to leto fašizem v Italiji in Bolgariji prevzel oblast, medtem ko na Madžarskem že več let vlada Hortyjev beli teror, v Jugoslaviji pa proletariat ječi pod pritiskom Obznane in Zakona o zaščiti države. Toda vsa preganjanja režima, je poudarjeno takoj nato, kljub Obznani in Zakonu o zaščiti države niso mogla streti odporne sile revolucionarnega jugoslovanskega proletariata. Ta režim *"sprovaja potom svojega centralizma politiko hegemonije srbske buržuazije proti zatiranim narodom, postopa s Slovenci, Hrvati in Muslimani kakor z državljani druge vrste, ne prizna Makedoncem niti najosnovnejših narodnih pravic"* in *"preganja narodne manjšine (Nemce in Madžare)."* Ko avtor označuje Orjuno, pravi, da *"je postala bojna četa monarhistično-militarističnega režima beograjske porodice, ki zastopa cilj velesrbske Jugoslavije, kjer bi imela hegemonijo velesrbska buržuazija in bi Slovenci, Hrvati, Muslimani in Makedonci bili skupaj z ostalimi narodnimi manjšinami — čeprav tvorijo ogromno večino prebivalstva — le nekake vrste helotje ali državljani z vsemi dolžnostmi, pa brez vsakih pravic."*(40) Tako je torej, kljub ostri kritiki Gustinčičevega članka "K problemu narodnega vprašanja v Jugoslaviji", stališče slovenskih komunistov v razpravi nespremenjeno in ponovno poudarjeno.

II

V knjigi "Nacionalno pitanje u svetlosti marksizma" dokaže Sima Marković, da so se Srbi, Hrvati in Slovenci neodvisno drug od drugega razvili v tri moderne narode ter izloči nekatera vprašanja, ki odtlej niso bila več sporna.(41) S tem se tudi zaključi prva polovica razprave, v kateri je nastopalo kot osrednje vprašanje nacionalne enotnosti ali nacionalnih individualnosti v Jugoslaviji. Markovičeva knjiga predstavlja tudi vsebinsko izhodišče za usmeritev razprave v njeni drugi polovici, ko razpravljalci prei-

39 Tega članka Lukač ne omenja.

40 Glas svobode, št. 23, 20. 9. 1923, leto I, "Protiv fašistovskim napadom — delavska obramba". Podčrtano v Glasu svobode.

Članek z istim naslovom, "Protiv fašističkih napada — radnička odbrana", je objavljen tudi v Borbi, št. 33, 6. 9. 1923, leto II. Vendar pa ima ta članek s člankom, objavljenim v Glasu svobode poleg naslova skupno le to, da sta na začetku prav tako poudarjena fašizacija sosednjih držav ter položaj delavskega razreda v Jugoslaviji. Stališč, ki jih citiram iz Glasa svobode v članku, objavljenem v Borbi ni, zato jih tudi upoštevam kot povsem samostojna stališča, objavljena v slovenskem glasilu NDSJ. Dodajam še, da članka s podobno vsebino ali celo naslovom v Radniku—Delavcu v času od 31. 5. — 20. 9. 1923 ni.

41 Pleterski, Nacionalno vprašanje, str. 287.

dejo k obravnavi naslednjega temeljnega vprašanja, do katerega se je morala KPJ opredeliti, to je do vprašanja, za kakršno načelo državne ureditve naj se ob dejstvu, da nacionalno vprašanje v Jugoslaviji ni rešeno, zavzema revolucionarna stranka delavskega razreda. V "Nacionalnem pitanju" Sima Marković namreč pravi, da se nacionalno vprašanje v Jugoslaviji glede na to, da Slovenci in Hrvatje zahtevajo pravico samoodločbe v Jugoslaviji, niso pa proti državni enotnosti, torej za odcepitev, sedaj javlja kot ustavno vprašanje.(42) Rešitev notranjih odnosov, ki je po njegovem primerna tudi za "razredno zavedni jugoslovanski proletariat", je revizija ustave, po kateri bi bil v Jugoslaviji uveden sistem pokrajinskih avtonomij. Marković je mnenja, da bi te pokrajinske avtonomije ublažile konkurenčni boj posameznih nacionalnih buržoazij, predvsem pa nacionalni boj sam. Teh avtonomij teritorialno in politično podrobneje ne opredeljuje, poudarja le, da bi v večji meri "budile splošni politični interes in oživile politično zavest ljudstva" ter omogočile, "da bi se v največji meri izkoristila vsa naravna bogastva in razvile vse produktivne sile vsake pokrajine". Uvedene bi bile na podlagi "najpopolnejše demokracije." Ker se zaveda, da "skoraj niti ena pokrajina ... ne bi mogla biti homogena v nacionalnem pogledu," pravi, da bi obstajala nevarnost, da bi bile nacionalne manjšine v posameznih pokrajinah izpostavljene nasilju večine, česar pa ne vidi "v režimu polne demokracije, t. j. *nacionalne enakopravnosti* v vsakem pogledu." Tako zaključuje, da bi bile pokrajinske avtonomije "najboljša rešitev ustavnega vprašanja, ki bi popolnoma zadovoljila tudi vse narode in nacionalne manjšine, kateri bi izrazili željo, da ostanejo v državni skupnosti." Zato po Markoviću ta rešitev "v današnji konkretni situaciji" najbolj ustreza "*interesom delavskega razreda cele države*."(43)

Njegovo stališče je v razpravi zagovarjal zlasti Filip Filipović, ki prav tako ugotavlja, da med Slovenci in Hrvati "ni niti ene politične skupine, ki bi bila za odcepitev." Zato ima za "praktično aktualno zahtevo" delavskega razreda "sistem najširših pokrajinskih avtonomij," kajti taka državna ureditev bi "zmanjšala nacionalne borbe na najmanjšo mero."(44)

Avtonomistična koncepcija, za katero sta se zavzemala Sima Marković in Filip Filipović, je bila v razpravi izpostavljena ostri kritiki. Glede ureditve jugoslovanske države sta se tako izoblikovali dve stališči, avtonomistično in federalistično, do katerih se v tem delu razprave opredeljujejo vsi udeleženci v njej. Čeprav so vsi razpravljalci, bodisi, da so zastopali prvo ali drugo stališče, izhajali iz kritike državnega centralizma kot političnega izraza hegemonije velesrbske buržoazije, so jih delile globoke razlike v razumevanju bistva nacionalnega vprašanja v Jugoslaviji ter strategije in taktike KPJ v tem vprašanju.(45) Avtonomistično stališče je dejansko obšlo vprašanje nacionalne državnosti tlačanih narodov, ki je v tistem času postalo zelo pomembno. V situaciji, ko nacionalna gibanja niso postavljala pod vprašaj državne enotnosti, temveč so zahtevala federativno ureditev države, je avtonomistično stališče kvečjemu le krepilo centralizem in velikosrbsko hegemonijo. Zato mu je bilo v razpravi postavljeno nasproti alternativno načelo državne ureditve — federalizem, kot edino mogoča rešitev nacionalnega vpraša-

42 Sima Marković, Nacionalno pitanje u svetlosti marksizma, Beograd 1923, str. 116 (citiram: Marković, Nacionalno pitanje). To stališče je zastopal Sima Marković do konca razprave. Ponovil ga je tudi v svoji drugi knjigi, ki jo je napisal k razpravi o nacionalnem vprašanju, "Ustavno pitanje i radnička klasa Jugoslavije", Beograd 1923; str. 8, 42, 44 (citiram: Marković, Ustavno pitanje). — Knjiga je izšla konec novembra 1923. O tem poroču v rubriki "Nove knjige", Borba, št. 44, 30. 11. 1923, leto II.

43 Marković, Nacionalno pitanje, str. 121, 122. Podčrtano v Nacionalnem pitanju. Glej tudi Marković, Ustavno pitanje, str. 30, 36. Gornje mnenje je vsebinsko zajeto tudi na str. 27, 29, 51. Prim. tudi str. 28, 33.

44 Radnik—Delavec, št. 84, 21. 10. 1923, leto II, Filip Filipović, "Nacionalno pitanje".

45 Latinka Perović, Debatu o nacionalnom pitanju, str. 358.

nja, ki je hkrati tudi zagotavljalo uresničenje pravice tlačanih narodov za samoodločbo, tj. nacionalno državnost in celotnost jugoslovanske države.(46) Podporo in obrazložitev je ideja federalizma dobila predvsem v prispevkih hrvaških in slovenskih udeležencev v razpravi, za katere je imela večkratni pomen. Z njo so se opredeljevali ne samo proti centralizmu kot izrazu velikosrbske hegemonije in separatizmu nacionalne buržoazije, ampak tudi proti avtonomistični koncepciji v jugoslovanskem delavskem gibanju.(47)

V tem delu razprave je bil odziv slovenskih komunistov, ki so se sicer opredelili do vprašanj, o katerih je tekla beseda, že pri vstopu v razpravo, manjši; verjetno zaradi vzrokov, ki jih omenja Lukač, a tudi zaradi tega, ker so proti avtonomistični koncepciji zelo ostro nastopili že Ante Ciliga, razpravljalec iz Hrvaške, in Makrovičevi nasprotniki v srbskem delu KPJ, zlasti Kosta Novaković in Rajko Jovanović. Stališča, ki so jih v svoji polemiki proti avtonomistični koncepciji zastopali ti avtorji, so namreč v polni meri povzeta v treh člankih, ki jih Glas svobode od konca septembra do decembra 1923 objavi k razpravi o nacionalnem vprašanju. V teh treh člankih ne najdemo, da bi bili Makedonci omenjeni kot poseben narod. To nas ne sme motiti, saj jih ne moremo upoštevati kot izvirni prispevek slovenskih komunistov k razpravi. Namen člankov je bil namreč zgolj ta, da bralce seznanijo s tem, katera stališča v tistem času nastopajo v razpravi in kako razprava poteka.

Vsi trije članki so anonimni. V prvem, "Vzrok nacionalnega boja v Jugoslaviji. Avtonomija ali federalizem?", ki ga Glas svobode objavi 25. oktobra 1923, so povzeta stališča Anteje Cilige, ki jih ta zastopa v Borbi št. 37 in 38 z dne 11. in 18. oktobra 1923 v članku "Za jasnočo i odlučnost u nacionalnom pitanju."

Na začetku članka je rečeno, da je "debata o nacionalnem vprašanju še vedno živahna v vseh listih NDSJ" ter da je "v zadnjih dveh številkah hrvatskega glasila naše stranke 'Borba' ... iznesel sodrug Mbt. (Ante Ciliga — op. J. P.) svoje mišljenje o nacionalnem vprašanju." Njegova stališča so v skrajšani obliki "prinešena tu (v Glasu svobode — op. J. P.)" zato, "ker so mnogo pripomogla k nadaljnjemu razčiščevanju tega velevažnega vprašanja. V teh svojih člankih polemizira sodrug s s. Simo Markovićem in pobija nekatera... izvajanja v njegovi knjigi, 'Nacionalno pitanje'...". Tej uvodni besedi sledi nakazovanje Ciligovih stališč: "Po naziranju s. Mbt. je vzrok nacionalnemu boju v Jugoslaviji v obstajanju raznih narodov, v obstajanju slovenske, hrvatske in srbske buržoazije", pri čemer ne igra nobene vloge vprašanje, "katera izmed teh buržoazij je naprednejša ali razvitejša. ... Pri vprašanju, ali naj se organizira Jugoslavija na centralistični ali federalistični podlagi, moramo mi vsekakor za federalizem. ... Mi ne smemo biti za avtonomijo, ker avtonomija ne pomenja odstranitve srbske hegemonije, ampak samo njeno ublaženje." Obstaja tudi možnost: "politična in gospodarska enakopravnost vseh na podlagi federalistične ureditve države," ki jo je "mogoče izvojevati edinole z revolucionarnim bojem." V članku so omenjena še druga Ciligova stališča. Najprej njegov očitek "srbskim sodrugom," da se "srbsko proletarsko gibanje že izpred vojne odlikuje po svojem frazerskem radikalizmu, a s faktičnim oportunizmom, zlasti v nacionalnem vprašanju." Potem, da mora zahtevati za federalizem kot edino možni podlagi za enakopravnost vseh narodov slediti tudi zahteva za nacionalno vojsko, "to je, da je srbska vojska na srbskem ozemlju itd.," kar naj "velja tudi za uradništvo" ter da je Radičevi stranki treba "predložiti pogajanja za stvarjenje enotne fronte kmetov in delavcev za boj za ustvaritev republikanske federacije in delavsko-kmetijskih vlad."

46 Prav tam, str. 364—365.

47 Prav tam, str. 367—368.

Članek zaključuje njegovo stališče do nacionalnih manjšin. Ciliga tu opozarja na področje Makedonije in severnega dela Vojvodine, za katera zahteva avtonomijo.(48)

Avtor drugega članka "Razvoj nacionalnega vprašanja in NDSJ", ki ga Glas svobode objavi k razpravi o nacionalnem vprašanju 1. novembra 1923, povzema — ne da bi na to posebej opozoril — stališča iz članka Koste Novakovića "Nacionalno pitanje u Jugoslaviji. Autonomija ili federacija," ki izide nekaj dni pred tem v Radniku-Delavcu, št. 86, 28. oktobra 1923. Avtor začenja članek z Novakovićevo ugotovitvijo, da sta se hrvaški in slovenski narod pod Avstro-Ogrsko razvijala v smeri ustanovitve svobodnih republik in da je bila zato njuna združitev v Jugoslavijo izpeljana drugače, kot si je to želelo "slovensko in hrvaško ljudstvo", ki je bilo "zopet zapostavljeno z uvedbo centralističnega režima srbske buržuazije." Namesto federativnih republik jugoslovanskih narodov je nastala država, ki ni mogla zadovoljiti "niti Slovencev in Hrvatov in seveda še manj ostale narodnosti pod okriljem monarhije SHS." Nezadovoljstvo se je še povečalo s centralistično vidovdansko ustavo, zato se je potreba po nacionalni enakopravnosti še bolj učvrstila pri tlačjenih narodih. "Radićeva HRS stranka je postala predstavnic hrvaškega naroda ... klerikalci in muslimani" pa "so zbrali okrog sebe množice Slovencev in Bosancev." Nadalje je rečeno, da mora NDSJ v svoji nacionalni politiki računati s kmečkimi in delavskimi množicami, saj te "čutijo pod centralističnim režimom, pod hegemonijo srbske buržuazije ... vedno bolj potrebo upostavitve federativnih republik." Zato se mora NDSJ boriti predvsem proti režimu reakcije in militarističnih klik. Najvažnejšo nalogo na tem področju pokaže že splošni položaj na balkanskem polotoku. Sicer zadušena bolgarska revolucija je namreč "najznačilnejši dogodek" v zadnjem času, "ne samo za razredni boj delavskega razreda, ampak tudi za razvoj nacionalnega vprašanja," saj je "postavila na dnevni red ... vprašanje Makedonije," ki je najtežje nacionalno vprašanje "na Balkanu sploh." Na koncu je rečeno, da je treba, ko se govori o aktivni udeležbi NDSJ v nacionalnem vprašanju, "računati z vsemi faktorji," da bo dosežen uspeh to je, da se ustvari enotna fronta proti hegemoniji srbske buržuazije.(49)

Tretji članek, ki ga Glas svobode objavi 15. novembra 1923, nosi naslov "Še o nacionalnem vprašanju"; v njem so povzeta stališča, ki jih Rajko Jovanović zastopa v daljšem prispevku "Nacionalno pitanje" v Radniku-Delavcu, št. 88 in 89 z dne 4. in 8. novembra 1923. V članku je najprej ugotovljeno, da sta se v razpravi o nacionalnem vprašanju izoblikovali dve stališči. Prvo je stališče Sime Markovića, ki razume nacionalno vprašanje kot ustavno vprašanje, kar je tudi mnenje Filipa Filipovića, ter drugo, ki predstavlja kritiko prvega. Zatem so navedene posamezne točke te kritike: Sima Marković ima pred očmi samo gibanje "civiliziranejših" narodov Jugoslavije, pozablja na gibanje "zaostalih" in "napolkolonialnih" makedonskih kmetov, "kajti *problem Makedonije* se mora popolnoma zanemariti, če se hoče nacionalno vprašanje v Jugoslaviji spraviti v okvir ustavne vprašanja. Pokret makedonskih kmetov pa ni nikaka ustavna borba." Dalje je rečeno, da avtonomistična revizija ustave pomeni kapitulacijo hrvaškega in slovenskega kapitala pred srbskim centralizmom, militarizmom in birokratizmom, kar bi pomenilo obvarovanje vseh reakcionalnih sil, hkrati pa ne bi rešilo tudi vprašanja nacionalnih manjšin. Markovićevo in Filipovićevo stališča so v članku opredeljena kot "oportunistična," ker "*praktično razdvajajo nacionalni problem od problema revolucionarne borbe proti kapitalizmu,*" kajti "če se proletariat bori za

48 Glas svobode, št. 28, 25. 10. 1923, leto I, "Vzrok nacionalnega boja v Jugoslaviji. Avtonomija ali federalizem". Podčrtano v Glasu svobode.

49 Glas svobode, št. 29, 1. 11. 1923, leto I, "Razvoj nacionalnega vprašanja in NDSJ". Podčrtano v Glasu svobode. Latinka Perović v *Debati o nacionalnom pitanju*, str. 295 napačno navaja, da se v tem članku podpirajo stališča iz članka Ante Cilige. Prav tako navaja tudi napačen datum — 1. 10. 1923, namesto pravilnega — 1. 11. 1923.

avtonomistično revizijo ustave, *se ne more združiti z nacionalnimi osvobodilnimi gibanji narodnih zatiranih mas Jugoslavije.*" Najvažnejša naloga "razredno-zavednega proletariata" je namreč v tem, "da združi nacionalna gibanja delovnih množic zatiranih narodov z gibanjem proletariata proti kapitalizmu," saj "edino delavci in kmetje lahko rešijo narodnostno vprašanje." NDSJ mora zato delavce in kmete povesti v boj proti hegemoniji srbske buržoazije in proti kompromisni politiki nacionalne buržoazije za dovršitev nacionalno-demokratskih revolucij ter "ustvarjenje delavsko-kmetskih vlad na ozemlju vsakega naroda Jugoslavije." Pri tem ima parola delavsko-kmetskih vlad poseben pomen, saj edino ta daje delavstvu možnost, "da prizna umestnost in neobhodnost svobodne federacije vseh narodov Jugoslavije in balkansko-podonavskih držav." Članek se zaključuje z mislijo, da se NDSJ zato ni treba boriti proti reviziji ustave, temveč samo proti iluziji, "da bo ta revizija prinesla rešitev nacionalnega vprašanja"; pripomnjeno je še, da je to "stališče, ki ga v glavnem zagovarja s. Rajko Jovanović."(50)

Vendar slovenski komunisti v tem delu razprave ne ostanejo zgolj pri povzemanju stališč, ki se pojavijo v njej. Decembra 1923, torej v zaključnem delu razprave, se v Glasu svobode ponovno oglasi Dragotin Gustinčič, ki v dveh nadaljevanjih objavi daljši prispevek "Glose k narodnostnemu vprašanju," v katerem je tudi izpod peresa slovenskega komuniste Markovičeva avtonomistična koncepcija izpostavljena kritični obravnavi. Vendar ponovni Gustinčičev nastop v razpravi ni pomemben samo zaradi tega. Njegov pomen je zlasti v tem, da se v "Glosah" posebej zavzema tudi za upoštevanje nacionalnih posebnosti Makedoncev v jugoslovanskem delavskem gibanju.

Glede na usmeritev v tem delu razprave je Gustinčič seveda osredotočen na opredelitev svojega odnosa do federalizma in na obravnavo Markovičeve avtonomistične koncepcije. V prvi "Glosi," ki jo Glas svobode objavi 6. decembra 1923, Gustinčič spregovori o svojem predavanju konec meseca junija na Dunaju; v glavnem pa razmišlja o federalizmu in se izreče proti ideji Balkanske federacije, "ki jo sodrugi iz Srbije ... še forsirajo" ter opozori na svoj predlog Podonavsko-balkanske federacije. Na kratko se ustavi tudi pri makedonskem vprašanju, ko kritizira Trišo Kaclerovića, da "misli še v svoji politični resoluciji, da imamo opraviti v Bosni, Črni gori in Makedoniji samo z *avtonomističnim* gibanjem."(51) V drugi "Glosi", objavljeni v Glasu svobode 27. decembra 1923, preide Gustinčič k obravnavi Markovičeve avtonomistične koncepcije, ki jo ima za neizdelano in nesprejemljivo. V kritiki Gustinčič še posebej opozarja na nacionalno individualnost Makedoncev: "Sodrug Marković," piše Gustinčič, "pozna v Jugoslaviji — izven narodnostnih manjšin — samo Srbe, Hrvate in Slovence in previdno obide, kakor v ostalem vsi naši srbski sodrugi, celo narodnost Makedoncev."(52) Zato ironično pristavlja: "Naravno: ker *makedonska* 'nacija' ne obstaja, a za kar se Makedonci sami smatrajo, se pri nas tudi v socialističnih krogih ne sme javno priznavati!"(53) V tretji "Glosi", ki jo Glas svobode objavi 3. januarja 1924 se Gustinčič še

50 Glas svobode, št. 31, 15. 11. 1923, leto I, "Še o nacionalnem vprašanju". Podčrtano v Glasu svobode.

51 Glas svobode, št. 34, 6. 12. 1923, leto I, "Glose k narodnostnemu vprašanju". Podčrtano v Glasu svobode. Dodajam, da je Glas svobode objavil Kaclerovičovo resolucijo 8. 11. 1923 — glej Glas svobode, št. 30, 8. 11. 1923, leto I, "Političen položaj in neposredne naloge NDSJ. Projekt resolucije za državno konferenco NDSJ. Referent s. Triša Kaclerović".

52 Kot smo rekli, se Marković v svoji knjigi, ko govori o pokrajinskih avtonomijah zaveda, "da skoraj niti ena pokrajina ... ne bi mogla biti homogena v nacionalnem pogledu". Tako za Makedonijo pravi, da bi v njej živeli "poleg Srbov tudi Bolgari, Turki, Arnavti, Kucovlahi in Grki." Marković torej resnično "previdno obide", kakor pravi Gustinčič, "celo narodnost Makedoncev". Glej Marković, Nacionalno pitanje, str. 121.

53 Glas svobode, št. 37, 27. 12. 1923, leto I, "Glose k narodnostnemu vprašanju". Podčrtano v Glasu svobode.

enkrat dotakne Makedonije ter zavrne mnenje, da naj bi bila kak poseben problem, ker ni vse Makedonsko ozemlje v Jugoslaviji. To stori, ko poudari federalizem nasproti avtonomistično urejeni državi. Federalizem ponazori kot "dogovor med Srbijo, Hrvaško, Vojvodino, Slovenijo, Bosno in Hercegovino, Črno goro in Makedonijo." V opombi, ki jo postavi pri navedbi Makedonije, pravi: "Tudi Marković je mnenja, da je Makedonija v Jugoslaviji nek poseben problem. Kako Makedoniji dati svobodo, da stopi v prostovoljno federacijo, ko pa ni vsa v Jugoslaviji? Tudi Slovenija ni vsa v Jugoslaviji, pa nam ne dela nikake preglavice." (54)

S tem prispevkom se zaključi sodelovanje slovenskih komunistov v razpravi o nacionalnem vprašanju. V njem (v "Glosah k narodnostnemu vprašanju") je Gustničič kljub novi usmeritvi v tem delu razprave posebej poudaril stališče, ki ga je delil z vsemi slovenskimi komunisti, da živi v Jugoslaviji poseben in samostojen makedonski narod. Vendar III. državna konferenca, ki poteka od 1. — 4. januarja 1924 v Beogradu, tega stališča slovenskih komunistov ni upoštevala. V resoluciji o nacionalnem vprašanju je sicer ugotovljeno, da Jugoslavija ni homogena nacionalna država, toda kot posebni narodi se omenjajo srbski, hrvaški in slovenski; za Makedonijo velja, da v njej živijo predstavniki vseh drugih balkanskih narodov. (55) Tako se zahteva slovenskih komunistov, da je treba Makedonce upoštevati kot narod, v resolucijah III. državne konference o nacionalnem vprašanju ni uveljavila; postala pa je sestavni element novih spoznanj, ki jih glede nacionalnega vprašanja osvoji KPJ v naslednjih letih.

III

Odgovoriti moramo tudi na vprašanje, v čem je vzrok, da slovenski komunisti vidijo in upoštevajo nacionalne posebnosti Makedoncev. V odgovoru bomo strnili naslednje:

1. Ne moremo govoriti o enotnem federativnem stališču, ki kot eno od dveh temeljnih nastopa v drugem delu razprave. Federalizem je bil namreč posledica same narave združitve jugoslovanskih narodov v novo državo in s tem povezanega centralizma in nacionalnega tlačenja nesrbskih narodov. Usmeritev, ki so jo v glavnem zastopali komunisti nesrbskih narodov, je proti obstoječemu centralizmu in nacionalnemu tlačenju (v nasprotju z avtonomistično, centralistično usmeritvijo) postavila za rešitev nacionalnega vprašanja alternativni princip državne ureditve, to je federalizem. Federalizem tako nastopa pri svojih zagovornikih kot vsem skupno izhodišče za rešitev nacionalnega vprašanja, vendar so se zastopniki federalistične koncepcije med seboj razlikovali tako glede okvira federacije (podonavsko-balkanskega, balkanskega in jugoslovanskega) kot glede vsebine federalizma. (56)

54 Glas svobode, št. 1, 3. 1. 1924, leto II, "Glose k narodnostnemu vprašanju". Glej tudi Marković, Ustavno pitanje, str. 34.

55 Istorijski arhiv Komunističke partije Jugoslavije, tom II, Beograd 1950, "Resolucija o nacionalnom pitanju", str. 67—74, "Resolucija o makedonskom i trakijskom pitanju", str. 74—77.

56 Latinka Perović, Debata o nacionalnom pitanju, str. 365.

To razlikovanje se čuti, kot ugotavlja Latinka Perović, tudi v resoluciji, ki jo je o nacionalnem vprašanju sprejela III. državna konferenca. Resolucija sicer predvideva federacijo jugoslovanskih narodov in se zavzema za delavsko-kmečke vlade ter lokalno samoupravo, s čimer tudi določi družbeno prirodu delov te federacije. Vendar pa v natančnejšo razčlenitev odnosov v federaciji resolucija ne poseže in to ne samo zaradi tega, ker vsi pojmi še niso bili razčiščeni, temveč ker so tudi v tem vprašanju obstajale razlike — in to prav med tistimi, ki so centralistični državi in avtonomijam kot ublaženemu centralizmu, postavljali nasproti federacijo kot radikalno rešitev. Prav tam, str. 389—390.

2. Pri slovenskih komunistih tako lahko govorimo o specifičnem razumevanju federalizma. Le-ta ima pri njih tudi svojo predzgodovino, ki sega še v čas prve svetovne vojne. V letih 1917/1918 je namreč v Švici izhajala revija "La Yougoslavie", ki se je predstavljala kot organ Neodvisne jugoslovanske demokracije, katere program naj bi izviral iz zborovanja zastopnikov jugoslovanskih študentov z univerz Srbije, Avstro-Ogrske in Nemčije na Vidov dan leta 1914 na Dunaju. Njena lastnika sta bila Nikola Smodlaka in Dragotin Guštinčič, ki v svojih prispevkih v razpravi o nacionalnem vprašanju leta 1923 tudi najbolj poudarja stališče slovenskih komunistov v tej razpravi; reviji La Yougoslavie je dajal ton, saj je bil njen urednik in je zanjo napisal večino člankov. Ena najbolj značilnih potez revije je bil njen federalistični koncept bodoče jugoslovanske države. Revija sicer ni zagovarjala federalistične ureditve s stališča združitve več različnih narodov, ker je poudarjala jugoslovanski unitarizem; zanikanje enotnosti jugoslovanskega naroda bi namreč revijo, ki se je zaradi svojega federalizma zamerila centralistom in ki je skušala vplivati na srbsko in črnogorsko dijaštvo v Švici, popolnoma onemogočilo. Vendar je bil unitarizem v reviji bolj stranski problem, kajti njeno glavno prizadevanje je bilo usmerjeno k federalizmu. Največjo nevarnost federalizmu je revija videla od privrženec Velike Srbije, kajti povečana Srbija, kakor je bila zamišljena, bi dajala Slovencem in Hrvatom manj pravic, kot bi jih imeli v Avstro-Ogrski; bila bi zanje neprivačna in zgodilo bi se lahko, da bi se odločili za reformirano Avstrijo namesto za centralistično Jugoslavijo s slabo prikritimi velesrbskimi težnjami. Zato je vprašanje federalizma bodoče jugoslovanske države povezovala z vprašanjem Črne gore. Zanj je bil obstoj samostojne črnogorske države močan argument v prid federalizmu bodoče jugoslovanske države in zlasti velika ovira za centralistično Jugoslavijo. Revija se je tako potegovala za pravice Črnogorcev, tudi Vojvodincev in Makedoncev, čeprav je temu posvečala manj prostora, Srbijo in Črno goro pa sicer ima za enakopravni pokrajini. Zaradi vsega tega je obsojala poskuse srbske vlade, da bi Črni gori preprečili soodločanje o bodoči jugoslovanski državi. To je tudi eden izmed vzrokov, da je zavračala krfski pakt; zapostavljanje Črne gore je zamerila tako Jugoslovanskemu odboru kot odposlancem Narodnega veječa, ko so ti ob koncu vojne prišli v Švico. Revija je zato pozivala ameriške Slovence, naj prenehajo podpirati Jugoslovanski odbor in upa, da jih bo pridobila za sodelovanje. V tem času je Guštinčič imel stike z ameriški Slovenci, vendar ne tudi z Etbinom Kristanom, ker ga je imel za avstromarksista in mu ni zaupal tudi potem, ko je Kristan mnenje spremenil. Vedej pa je za chicaško deklaracijo, a je ni objavil, ker ni imel njenega besedila.(57)

Pomen, ki ga je dajala revija samostojnosti Črne gore, je Guštinčič poudaril še leta 1920, ko je v "Ujedinjenju" pisal, kako si je La Yougoslavie zamišljala federativno ureditev Jugoslavije. Federativna ureditev Jugoslavije bi ne slonela na dejstvu, da obstaja več narodov, temveč na avtonomiji provinc, ki bi združevale ekonomsko in socialno podobne elemente. Temeljile bi na verskem čustvovanju, tradicijah in intelektualni ravni. Ena izmed takih homogenih enot naj bi bila tudi Črna gora z delom Hercegovine in južne Dalmacije.(58)

Kljub temu, da v času izhajanja revije La Yougoslavie Guštinčič še ni razumel federativne ureditve Jugoslavije na osnovi obstoja več narodov, lahko njegovo takratno prizadevanje za bodočo federativno jugoslovansko državo upoštevamo kot enega izmed elementov, ki so prispevali k njegovemu kasnejšemu spoznanju, da so Makedonci narod.

57 Andrej Vovko, Politični profil La Yougoslavie, revije jugoslovanske federalistične emigracije v Švici 1917—1918, Prispevki za zgodovino delavskega gibanja, XIII, Ljubljana, 1973, št. 1—2, str. 117—119, 121, 131.

58 Ujedinjenje, št. 2, 20. 3. 1920, leto I, Ing. D. Guštinčič, "Centralizem ali federalizem?"

Gustinčič je namreč v času, ki je potekel med izhajanjem revije *La Yougoslavie* in razpravo o nacionalnem vprašanju, ki je tekla med jugoslovanskimi komunisti leta 1923 spoznal dela marksističnih teoretikov o vprašanju naroda ter Jugoslavijo videl kot mnogonacionalno državo, v kateri živi tudi poseben makedonski narod.(58a)

Ob upoštevanju vloge, ki jo je imel pri oblikovanju političnega profila revije *La Yougoslavie* in s tem stališč, ki jih je imel do federalizma, je razumljiva njegova zahteva, ki jo je poudaril v svojem predavanju na Dunaju, konec junija 1923, naj KPJ glede rešitve nacionalnega vprašanja v Jugoslaviji, sprejme federativno načelo državne ureditve, po katerem naj se kot samostojna federativna enota predvideva tudi Makedonija. Tej zahtevi so pritrdili tudi vsi slovenski komunisti kot celota in zato (22. julija 1923, na seji Pokrajinskega sveta KPJ za Slovenijo), poudarili svoje stališče, — da je treba, če se želi delati med množicami v nesrbskih pokrajinah, zahtevati široko federacijo ter v njej samostojne Slovenijo, Hrvaško, Gosno in Hercegovino, Makedonijo in Črno goro.(59) Razumljivo je tako tudi stališče, ki ga je Gustinčič kasneje zastopal v razpravi, da je federativno državno ureditev kot rešitev nacionalnega vprašanja treba imeti za posledico dogovora med Srbijo, Hrvaško, Vojvodino, Slovenijo, Bosno in Hercegovino, Črno goro in Makedonijo; Črnogorcem pa se mora dati republika ali avtonomija, če jo zahtevajo.

3. Dragotin Gustinčič, ki odločilno vpliva na stališča slovenskih komunistov v razpravi o nacionalnem vprašanju, je, preden je postal komunist, pripadal slovenski socialni demokraciji, v kateri je veljal dr. Henrik Tuma za enega vodilnih teoretikov. Gustinčič ga je tudi osebno poznal, saj je med leti 1913—1915 živel in deloval na Primorskem v Trstu. V osebnem in političnem stiku s Tumo je bil tudi po prvi svetovni vojni, saj je od maja 1920 do januarja 1923 prav tako živel na Primorskem: do poletja 1922 v Trstu, od poletja 1922 do januarja 1923 v Idriji. Dr. Henrik Tuma je leta 1913, ko je pisal proti kulturnojezikovnemu jugoslovanstvu Tivolske resolucije, štel Makedonce za poseben narod. "Ako smatramo narodnost sociološko," piše Tuma, "kot rezultat plemenskega razvoja, izprva odločilno po krvni sorodnosti, pozneje po skupnem jeziku in kulturi, nastali vsled sožitja, moramo torej imenovati Slovence, Srbe, Hrvate in Bolgare kot tri posebne narodnosti. Štejem za posebno narodnost tudi macedonske

---

58a V času, ko je izhajala *La Yougoslavie* Gustinčič torej ni razlikoval med posameznimi jugoslovanskimi narodi. Pripadal je še slovenski socialni demokraciji, ki ni imela jasnega nazora o nacionalnem vprašanju. O tem je sam rekel takole: "Jasno torej, da tedaj (v času izhajanja revije *"La Yougoslavie"* — op. J.P.) tudi jaz nisem mogel gledati z današnjo jasnostjo na nacionalno vprašanje. Tedaj še nisem poznal tozadevnih Leninovih, Safarovih, Stalinovih, Kusininovih in drugih spisov, niti nismo imeli še za sabo skušnje ruske revolucije in razvoja razmer v Jugoslaviji sami. Če bi imel to tedaj za sabo, bi bil kajpada tudi že v Švici postavljaval vprašanje jugoslovanskih narodnosti drugače." — Enotnost, delavsko-kmečki list, št. 32, 27. 8. 1927, leto II, "Odgovor s. Gustinčiča. Kaj je Gustinčič pisal v Švici in kaj bi imel še preklicati?"

59 Opozarjam še, da je samostojnost posameznih jugoslovanskih pokrajin poudarjal Dragotin Gustinčič že pred sejo Pokrajinskega sveta KPJ za Slovenijo 22. 7. 1923 in sicer na II. državni konferenci maja 1923 na Dunaju, kjer je govoril o vprašanju avtonomij v Jugoslaviji in smatral avtonomiziranje Jugoslavije za neobhodno potrebno. Zato je konferenci tudi predlagal, naj KPJ upošteva avtonomistični program, ki bi vključeval naslednje pokrajine: Srbijo, Makedonijo, Kosovo z Metohijo, Črno goro s Hercegovino, Vojvodino, Hrvaško, mogoče Dalmacijo in Slovenijo. (Glej tudi opombo 12). Iste enote, le da jim je dodal še Bosno, je Gustinčič predvideval kot samostojne nacionalne delavsko-kmečke republike v svojem predlogu Podonavsko-balkanske, Sudobске federacije. (Glej tudi str. 25 in opombo 29).

Slovene.”(60). Menimo, da je imelo to Tumovo razmišljanje prav gotovo odmev tudi v času razprave o nacionalnem vprašanju, ki leta 1923 teče med jugoslovanskimi komunisti.

4. Upoštevati moramo tudi, da je bila usoda slovenskega naroda, ki je bil razdeljen med tri države in po zedinjenju v kraljevino SHS izpostavljen pritiskom nacionalnega, političnega, gospodarskega in kulturnega značaja, podobna usodi ravno tako med različne države razkosanega in vsem oblikam zatiranja izpostavljenega makedonskega naroda. Zato slovenskim komunistom ni bilo težko razumeti borbe makedonskega naroda za nacionalno, politično, gospodarsko in kulturno enakopravnost, saj jim je enak položaj, v katerem sta bila oba naroda, preprečeval, da bi ob nerešenem nacionalnem vprašanju v kraljevini SHS videli izključno samo borbo lastnega naroda ter se zadovoljili s takim pogledom na nacionalno vprašanje, ki bi poudarjal samo lastne nacionalne interese. Zato so bili slovenski komunisti sposobni gledati na rešitev nacionalnega vprašanja širše in se tako tudi niso omejevali na upoštevanje nacionalnih posebnosti Srbov, Hrvatov in Slovencev, ampak so videli te posebnosti tudi pri Makedoncih. Prav zaradi tega tudi v Politični resoluciji PS KPJ za Slovenijo in v razpravi poudarijo, da če se Srbi, Hrvati, Slovenci in Makedonci imajo za narode oziroma se čutijo kot različni narodi, je to njihovo prepričanje, ki je zanje odločilno in ga zato tudi upoštevajo.

IV

Sedaj, ko poznamo odnos slovenskih komunistov do vprašanja makedonskega naroda in vzroke zanj, bomo opozorili še na stališča, ki jih do tega vprašanja zastopajo razpravljalci zunaj Slovenije.

Osnovna značilnost prispevkov, s katerimi v razpravi o nacionalnem vprašanju sodelujejo udeleženci zunaj Slovenije, je ta, da v glavnem vsi vidijo in obravnavajo makedonsko vprašanje, vendar Makedonci kot narod v teh prispevkih niso upoštevali.(61) Izjema so le prispevki Anteja Cilige in Augusta Cesarca v zagrebški ”Borbi” ter anonimni članek, objavljen v istem časopisu — (ki sicer ni vključen v razpravo o nacionalnem vprašanju); ti avtorji ne dvomijo o nacionalni individualnosti Makedoncev.

Če izvzamemo redakcijska članka, objavljena v Radniku-Delavcu 31. maja in 26. avgusta 1923, ki dejansko samo ugotavljata obstoj makedonskega vprašanja,(61a), lahko ugotovimo, da so razpravljalci, ki niso videli nacionalne individualnosti Makedoncev,

60 Zgodovinski arhiv Komunistične partije Jugoslavije, tom V, Beograd 1951, str. 207. Podatki o Gustinčičevem bivanju v Trstu in na Primorskem so vzeti iz Mape življenjepisov, življenjepisa Gustinčič ing. Dragotina, ki jo hrani ZA CK ZKS ter izjave, ki jo je junija 1972 Gustinčič dal Francetu Filipiču.

61 Makedonskega vprašanja ne obravnavajo naslednji avtorji: Svetozar Lj. Kokotović, Radnik—Delavec, št. 58, 5. 7. 1923, leto II, ”Nacionalni problem u Jugoslaviji”, V. S. Petrović, Radnik—Delavec, št. 62, 19. 7. 1923, leto II, ”Plemenski problem Jugoslavije”, anonimni avtor iz Čačka, Radnik—Delavec, št. 65, 29. 7. 1923, leto II, ”Nacionalni problem u Jugoslaviji”, Nikola Kotur, Radnik—Delavec, št. 81, 30. 9. 1923, leto II, ”Naše držanje u hrvatskom pitanju”, M. S. Pijade, Radnik—Delavec, št. 90, 11. 11. 1923, leto II, ”Jedan prilog za diskusiju”.

61a Prav tako izvzamam tudi članek F. Filipovića, ”Nacionalno pitanje”, Radnik—Delavec, št. 84, 21. 10. 1923, leto II. Filipović je namreč zapisal zgolj to, da je ”tudi ... Makedonija” postavila ”na dnevni red nacionalno vprašanje”.

zastopali več različnih stališč.(62) Prvo stališče, ki ga navajamo, je stališče Gjуре Cvijića, ki pravi, da je "neposredni rezultat uvedbe srbske hegemonije" gibanje za avtonomijo Makedonije, ter da so danes "narodi v Makedoniji v gibanju za dovršitev nacionalne buržoazno-demokratske revolucije."(63) Istega mnenja kot Cvijić je tudi Rajko Jovanović, le da ne piše "narodi v Makedoniji", temveč "gibanje makedonskih kmetov." Ne meni, da v Makedoniji obstaja zahteva po avtonomiji.(64) Skupno stališče imajo Triša Kaclerović, Sima Miljuš in Kosta Novaković. Vsi trije so si edini, da Makedonija predstavlja eno najvažnejših nacionalnih vprašanj, ki naj ga jugoslovansko delavsko gibanje rešuje skupaj z drugimi balkanskimi delavskimi strankami v smislu bodoče Balkanske federacije.(65) Prav tako vsi trije tudi poudarijo avtonomijo Makedonije. Glede vprašanja, kdo živi v Makedoniji Triša Kaclerović sodi, da v njej prebiva več narodov(66). V večini svojih prispevkov pa uporablja izraz "makedonsko prebivalstvo". V zvezi z avtonomijo Makedonije ugotavlja, da je zaradi nacionalnega zatiranja srbske buržoazije v Makedoniji prišlo do gibanja za njeno avtonomijo,(66a) ki ga ima za "prvo etapo v končni osvoboditvi makedonskega prebivalstva." Enakopravnost in avtonomnost Makedonije bo po njegovem dosežena v Balkanski federativni socialistični republiki.(67) Za avtonomijo Makedonije se prav tako zavzema tudi Sima Miljuš, ki kot konkretno

62 V prvem članku, ki tudi odpre razpravo o nacionalnem vprašanju, je makedonsko vprašanje obravnavano takole: "Na koncu ... še tretji, najbolj zamotan in koščljiv problem: makedonski splet narodnosti in plemen, v katerem je težko določiti meje med plemeni in med narodnostmi in katerega gospodarska, politična in kulturna zaostalost še bolj otežuje pravilno in jasno postavljanje samega problema. Delavski razred je poklican da igra važno vlogo v njegovi rešitvi in razvoj delavskega razreda je odvisen od tega reševanja." Radnik—Delavec, št. 48, 31. 5. 1923, leto II, "Nacionalni i plemenski problemi u Jugoslaviji i radnička klasa". V drugem članku, ki ocenjuje dotedanji potek razprave, pa je rečeno tole: "V razpravi, ki se v tem trenutku vodi v partiji, je lahko govora samo o tem, ali v Jugoslaviji obstaja nacionalno tlačenje, t.j. da se konkretnije izrazimo, ali srbska buržoazija tlači ali ne hrvaško, slovensko in makedonsko ljudstvo ... Razume se, da je vsak svoboden, da piše o celotnem nacionalnem problemu v Jugoslaviji ali samo o enem njegovem delu, t.j. npr. samo o makedonskem vprašanju." Radnik—Delavec, št. 73, 26. 8. 1923, leto II, "Diskusija o nacionalnom pitanju".

63 Borba, št. 36, 4. 10. 1923, leto II, "Predlog rezolucije o nacionalnom pitanju. Za zemaljsku konferenciju N.R.P.J. Referent drug Gjuro Cvijić". Omenjam tudi Životo Milojkovića, ki sicer makedonskega vprašanja ne obravnava razen toliko, da kritizira Cvijićevo stališče, da so narodi v Makedoniji v gibanju za dokončanje nacionalne buržoazno-demokratske revolucije. "Nacionalnih gibanj s takim značajem", pravi Milojković, "v Makedoniji ni." — Radnik—Delavec, št. 96, 16. 12. 1923, leto II, Života Milojković, "Politička situacija i naši zadaci. Naša nacionalna politika."

64 Radnik—Delavec, št. 88, 4. 11. 1923, leto II, Rajko Jovanović, "Nacionalno pitanje".

65 Glej Radnik—Delavec, št. 59, 8. 7. 1923, leto II, "Politička situacija i neposredni zadaci N.R.P.J. Projekt rezolucije za Zemaljsku konferenciju N.R.P.J. na dan 9., 10. i 11. septembra 1923. godine. Referent drug Triša Kaclerović," Radnik—Delavec, št. 75, 2. 9. 1923, leto II, Sima Miljuš, "Nacionalno pitanje u Jugoslaviji," Radnik—Delavec, št. 86 in 87, 28. 10. in 1. 11. 1923, leto II, Kosta Novaković, "Nacionalno pitanje u Jugoslaviji. Autonomija ili federacija", Radnik—Delavec, št. 93, 25. 11. 1923, leto II, Kosta Novaković, "Na pohvale Krste Cicvarića".

66 Radnik—Delavec, št. 88, 4. 11. 1923, leto II, "Politička situacija i neposredni zadaci N.R.P.J. Projekt rezolucije za zemaljsku konferenciju N.R.P.J., sazvanu za 18., 19. i 20. novembra 1923. godine u Beogradu. Referent drug Triša Kaclerović."

Na drugem mestu v tem članku se Triša Kaclerović jasneje izrazi glede narodov, ki prebivajo v Makedoniji. Opozori namreč na "proletarske in siromašne mase bolgarskega, grškega in arnavtskega naroda" ter na — s strani turške buržoazije — nacionalno dobro organizirano "turško prebivalstvo".

66a Prav tam.

67 Radnik—Delavec, št. 76, 5. 9. 1923, leto II, "Nacionalno pitanje u Makedoniji", Radnik—Delavec pod tem naslovom objavlja poročilo mestne organizacije NDSJ iz Veleža, ki poroča o predavanju, katerega je imel Triša Kaclerović v istem mestu 30. 8. 1923 pod naslovom "Nacionalno pitanje u Jugoslaviji i radnička klasa".

geslo za boj NDSJ v Makedoniji predlaga "polno avtonomijo Makedonije." (68) Sicer je mnenja, da v Makedoniji živi več narodov ter da je interes srbskih, hrvaških, slovenskih, makedonskih in bolgarskih delavcev ter kmetov, da živijo skupaj v eni federaciji. (69) Kar se tiče Makedonije, naj bi bila ta vključena v Balkansko socialistično federacijo, vendar glede položaja Vojvodine in gravitacije Slovenije proti severu predlaga širši federativni okvir — Balkansko-podonavsko socialistično federacijo. (70) Tudi Kosta Novaković je mnenja, da je v Makedoniji več narodov, vendar o njihovem dejanskem obstoju ni prepričan. (71) Zato uporablja termin "makedonsko prebivalstvo" (72) oziroma "ljudstvo v Makedoniji." (73) O avtonomiji Makedonije pravi, da ima "ljudstvo v Makedoniji pravico na polno svobodo in neodvisnost, ki ju bo dobilo samo kot polnopravni avtonomni član Balkanske Federativne Republike." (74)

Njihovemu stališču je bolj ali manj podobno tudi stališče Sime Markovića. Marković pravi, da se makedonsko vprašanje ne more obiti, če se govori o nacionalnih odnosih na Balkanu sploh, vendar ga "etnografska pisanost Makedonije" otežuje v največji meri. (74a) Makedonsko vprašanje zanj ni jugoslovansko, temveč balkansko vprašanje. (75) Zato meni, naj ga rešujejo vsi balkanski narodi, združeni v eni ekonomskopolitični zvezi, zvezi balkanskih narodov, katere enakopravni član bi bila tudi avtonomna Makedonija. V tem smislu naj se vodi politika marksističnega delavskega razreda v vseh državah na Balkanu. Vendar dvomi tudi v to rešitev, saj opozarja, da je zahodnoevropski imperializem največji sovražnik in ovira za združitev balkanskih narodov, kar v največji meri otežuje balkansko vprašanje tako, da ni upanja, da bi bilo rešeno pred končno zmago delavskega razreda. (76)

Svoje mnenje ima anonimni avtor iz Velesa. Trdi, da je v Makedoniji več narodov, ki trpe dvojen pritisk, od velikosrbske buržoazije, ki hoče za vsako ceno asimilirati Makedonce, ter od bolgarskih plačancev, ki jih vodi Centralni komite VMRO. Rešitev za Makedonce vidi v krepitvi razredne borbe ter v vzpostavitvi Balkanske federacije, v katero bi bilo vključeno tudi osvobojeno makedonsko ljudstvo. (77)

68 Radnik—Delavec, št. 75, 2. 9. 1923, leto II, Sima Miljuš, "Nacionalno pitanje u Jugoslaviji".

69 Prav tam.

V tem članku Sima Miljuš pravi, da v Makedoniji živijo v glavnem Srbi, Bolgari in Grki, da pa so nacionalne skupine med seboj pomešane. Glede vprašanja, za koga se nacionalno čutijo Makedonci, pa odgovarja takole: "Medtem ko se je mlada predvojna srbska buržoazija na različnih straneh zanimala za svoje sonarodnjake ter delala načrte za njihovo osvoboditev izpod avstrijskega, madžarskega in turškega gospostva in za nadaljnjo ekspanzijo, se je mlada bolgarska buržoazija v glavnem zanimala za Makedonijo in razširila svoj vpliv pri njenem potlačenem prebivalstvu. Sistematično je ustanavljala šole in vzgojila cel kader inteligence. Z eno besedo: prej je prišla tja. Makedonec se zaradi tega bolj čuti Bolgara kot Srba."

70 Radnik—Delavec, št. 76, 5. 9. 1923, leto II, Sima Miljuš, "Nacionalno pitanje u Jugoslaviji".

71 Radnik—Delavec, št. 86, 28. 10. 1923, leto II, Kosta Novaković, "Nacionalno pitanje u Jugoslaviji. Autonomija ili federacija." "Nacionalno zbiranje", piše Kosta Novaković v tem članku, je "v Makedoniji izvršeno samo pri Muslimanih Turkih pod Džemijetom, medtem ko je bilo pri ostalih narodnostih (to) zbiranje z nasiljem preprečeno."

72 Radnik—Delavec, št. 87, 1. 11. 1923, leto II, Kosta Novaković, "Nacionalno pitanje u Jugoslaviji. Autonomija ili federacija."

73 Radnik—Delavec, št. 93, 25. 11. 1923, leto II, Kosta Novaković, "Na pohvale Krste Cicvarića".

74 Prav tam.

74a Marković, Nacionalno pitanje, str. 123—124.

75 Marković, Ustavno pitanje, str. 34—35.

76 Marković, Nacionalno pitanje, str. 123—124.

77 Lukač, Radnički pokret, str. 132—133.

Balkansko federacijo omenja tudi Pavle Pavlović, vendar je njegovo stališče v primerjavi s stališčem anonimnega avtorja iz Velesa manj izdelano. Ne ukvarja se z vprašanjem, kdo živi v Makedoniji, saj uporablja besede "makedonsko prebivalstvo" oziroma "makedonske množice." V Makedoniji, pravi, "je najvažnejša propaganda za Balkansko socialistično federacijo, ... ki ima danes za izmučeno makedonsko prebivalstvo še večji in pomembnejši značaj po vseh ... krvavih, 'nacionalnih' metodah, ki mu niso bile sposobne niti v pol stoletja prinesiti neobhodno svobodo in kruh." Rešitev makedonskega vprašanja vidi v zmagi proletariata na Balkanu, saj pravi, da je "revnim makedonskim množicam najlažje doumeti veliko resnico, da ga lahko samo zmaga proletariata na Balkanu reši vseh lažnih prijateljev in odkritih sovražnikov ter mu omogoči pravico na polno samoodločbo." (78)

Kot zadnje navajamo stališče F. Garkovića, ki zgolj ugotavlja takrat tako imenovane "makedonske razmere". Prebivalce Makedonije opredeljuje kot "delovno ljudstvo Makedonije," v katerem ni nobene nacionalne revolucionarnosti. Garkovićevo stališče kaže najmanj pripravljenosti, da bi razmišljal o rešitvi makedonskega vprašanja: "... Imamo pokrajino," piše, "ki jo je zgodovina privedla v obupen položaj. To je Makedonija. Z ene strani akcija makedonstvujuščih, z druge pa brezpravnost, reakcija in dr. kot sredstvo za vzpostavitev 'reda in mira'. Delavno ljudstvo Makedonije gori med dvema ognjema: stoji med bodalom in puškinim kopitom. Revolucionarni element iz 1900 ih let ne obstaja več, ker se je razočaral in uvidel vso brezuspešnost nacionalnega revolucionarizma." Sicer je mnenja, da nacionalni problemi ne morejo biti pozitivno rešeni v okviru buržoazne države, temveč "edino ... v svobodnih socialističnih republikah, v tem primeru (mišljena sta Jugoslavija oz. Balkan — op. J. P.) v okviru Zveze Balkanskih Socialističnih Federativnih Republik." (79)

Avtorji, katerih stališča do makedonskega vprašanja smo navedli zgoraj, izhajajo iz srbskega dela KPJ, razen Gjura Cvijića in Sime Miljuša, ki sta vključena v hrvaškem delu. V glavnem opisujejo razmere v Makedoniji in opozarjajo na odgovornost velikosrbske buržoazije za te razmere. Rešitev makedonskega vprašanja vidijo v tem, naj KPJ upošteva, da v Makedoniji obstaja gibanje za dokončanje nacionalno-buržoazne revolucije in gibanje za njeno avtonomijo. V glavnem pričakujejo to rešitev šele v prihodnosti — v Balkanski federaciji; nekateri ne pred dokončno zmago delavskega razreda. Od njih se zato bistveno ločijo Ante Ciliga, August Cesarec in anonimni avtor, ki objavijo svoje prispevke v zagrebški Borbi; saj o gornjem ne razmišljajo, temveč jasno poudarijo nacionalno individualnost makedonskega naroda.

Dne 16. avgusta 1923 izide v Borbi članek Anteja Cilige, "Samoodredjenje naroda u Jugoslaviji." (80) Ciliga podaja v tem članku eno izmed najbolj utemeljenih stališč, ki v razpravi o nacionalnem vprašanju poudarja nacionalno individualnost Makedoncev. "Od slovanskih plemen," piše Ciliga, "živijo v Jugoslaviji tudi Makedonci. Oni so se celo XIX. stoletje razvijali v smeri samostojnega naroda in vsa prizadevanja srbske buržoazije, da jih posrbi, so bila do sedaj brezuspešna. Oni predstavljajo posebno nacionalno

78 Radnik—Delavec, št. 56, 28. 6. 1923, leto II, Pavle Pavlović, "Nacionalni problem u Jugoslaviji".

79 Radnik—Delavec, št. 64, 26. 7. 1923, leto II, F. Garković, "Nacionalni problem v Jugoslaviji".

80 Opozarjam, da se je uredništvo Borbe od Ciligovega članka ogradilo, kajti k članku je bila pripisana tale pripomba: "Kakor ta, tako tudi vsi ostali članki o nacionalnem vprašanju, ki so podpisani s šifro (Ciliga uporablja psevdonima Mt. in Mbt. — op. J.P.) ali polnim podpisom, predstavljajo posamezna stališča v partiji. Glede na to partija kot celota in uredništvo Borbe, ki je njen organ, ne moreta prevzeti odgovornosti za pravilnost vseh sklepov posameznih avtorjev. (Ur. 'B.').", Borba, št. 30, 16. 8. 1923, leto II.

individualnost in priznati jim je treba vse pravice, ki iz tega izhajajo. Naše gibanje je naredilo napako, ker ni že leta 1919 vodilo agitacije in izdajalo časopisja v makedonskem jeziku za makedonske ljudi. Treba je tudi zahtevati šole za makedonskim učnim jezikom, ljudstvo pa naj se samo odloči, ali bodo njihovi otroci obiskovali šole s srbskim ali makedonskim učnim jezikom. Prav tako pa moramo zahtevati tudi svobodno kulturno in nacionalno življenje za vse ostale manjšine, ki živijo v SHS: Nemce, Madžare, Romune, Bolgare, Grke, Arnavte in Turke.”(81) Ciligovo stališče je torej popolnoma jasno: Ciliga vidi samostojen makedonski narod, ki mu naj grede tudi vse pravice, ki iz tega izhajajo. Čeprav članku eksplicitno ne piše, je jasno razvidno, da v Makedoniji poleg makedonskega naroda vidi tudi druge, Bolgare, Grke, Arnavte in Turke, ki jih opredeli kot ”manjšine”. Ciliga torej ne dvomi o njihovih nacionalnih posebnostih, saj zanje zahteva ”svobodno kulturno in nacionalno življenje” in se v razpravi še enkrat zavzame za njihovo vsestransko zaščito kot posebnih nacionalnih skupnosti. To stori na konferenci mestne organizacije NDSJ v Zagrebu, kjer predlaga spremembe v načrtu resolucije Triše Kaclerovića za državno konferenco NDSJ. Med spremembami, ki jih predlaga, je namreč tudi ta, naj se ”med 7. in 8. točko istega XI. poglavja: Neposredne naloge partije” (v Predlogu resolucije Triše Kaclerovića za državno konferenco NDSJ — op. J. P.) postavi posebna točka z neposrednimi konkretnimi zahtevami o nacionalnih manjšinah.”(82) Preden navedemo njegov predlog, moramo opozoriti, naj nas ne moti, če Ciliga v svojih zahtevah za nacionalne manjšine, ki živijo v Jugoslaviji, omenja tudi Makedonce. Ne gre namreč za to, da bi Ciliga spremenil svoje stališče o Makedoncih kot posebnem narodu in bi jih sedaj razumel kot neko nacionalno manjšino. Jasno vidi razliko med Makedonci, Srbi, Bolgari, Grki, Arnavti in Turki, v tem predlogu pa še posebej loči na eni strani med Makedonci in Srbi, na drugi med Makedonci in Bolgari. To je zlasti pomembno, ker je znano, da sta si takrat Makedonce etnično lastila rivalska srbski in bolgarski nacionalizem. S tem, da omenja tudi Makedonce, Ciliga pač le navede vse narode, ki živijo v Makedoniji in še enkrat poudari pravice, ki jih morajo imeti Makedonci. Njegov predlog je, da se ta posebna točka glasi takole: ”... Da se (NDSJ — op. J. P.) bori za svobodno kulturno in politično delo vseh makedonskih narodov, da zahteva poleg srbskih in turških šol tudi arnavtske, bolgarske, makedonske (t. j. v makedonskem dialektu tam, kjer ljudje nečjejo niti srbskih niti bolgarskih), romunske in grške, da zahteva svobodno izhajanje knjig in časopisov v vseh teh jezikih, da zahteva, da se namešča domače uradništvo in da se v vsakem kraju Makedonije uraduje v jeziku tega kraja; glede na to, da poteka nasilna denacionalizacija

81 Prav tam.

Lukač v Radničkom pokretu tega članka ne omenja. V zvezi s tem člankom pa dodajam še, da Lukač v Radničkom pokretu, str. 140, napačno navaja kot drugi Ciligov prispevek k razpravi o nacionalnem vprašanju članek, ki ga Ciliga objavlja 30. 8. 1923 v Borbi. Pravilno je, da je drugi Ciligov prispevek k razpravi pravkar obravnavani članek. Ciliga v avgustu leta 1923 k razpravi o nacionalnem vprašanju v Borbi objavi tri članke: ”Razvitak i sudbina nacionalnog pitanja kod Jugoslovena” (Borba, št. 29, 9. 8. 1923, leto II. Lukač v Radničkom pokretu, str. 139 navaja napačni datum 29. 8. 1923. Prav tako tudi Latinka Perović v Debati o nacionalnom pitanju, str. 292, navaja isti napačni datum, 29. 8. 1923), ”Samoodredjenje naroda u Jugoslaviji” (Borba, št. 30, 16. 8. 1923, leto II) in ”Zadaci naše partije u nacionalnoj borbi” (Borba, št. 32, 30. 8. 1923, leto II). Zadnjega članka Latinka Perović v Debati o nacionalnom pitanju ne omenja.

82 Borba, št. 42, 15. 11. 1923, leto II, ”Predlozi za izmene projekta resolucije”.

Po vsej verjetnosti je konferenca mestne organizacije NDSJ v Zagrebu potekala med 7. 11. 1923, ko Borba objavi Kaclerovičev Predlog resolucije za državno konferenco NDSJ (Borba, št. 41, 7. 11. 1923, leto II, ”Politička situacija i neposredni zadaci N.R.P.J. Predlog resolucije za zemaljsku konferenco N.R.P.J. Referent drug Triša Kaclerović”) in 15. 11. 1923, ko Borba objavi ”Predloge za izmene projekta resolucije”. Lukač in Latinka Perović tega članka ne omenjata.

v Makedoniji tudi prek cerkve, mora partija zahtevati, da ljudje vsake župnije sami izbirajo duhovnika in sami določajo cerkveni jezik; zahtevati svobodno vrnitev emigrantov; se boriti za posebne šole Nemcev, Madžarov in Romunov v Vojvodini oziroma v Slavoniji in Sloveniji, kot tudi to, da se v uradih govori v jeziku teh narodov.”(83)

Enako kot Ante Ciliga tudi August Cesarec ne dvomi o nacionalni individualnosti Makedoncev. Cesarec prispeva k razpravi o nacionalnem vprašanju daljši članek v treh

83 Prav tam.

Narode, ki živijo v Makedoniji, Ciliga torej označuje kot "nacionalne manjšine" in kot take jih tudi razumemo z izjemo Makedoncev, katere etnično ne prišteva drugim kot k — Makedoncem. Zato moramo kot nacionalne manjšine, ki jih Ciliga vidi v Makedoniji, upoštevati le Bolgare, Grke, Arnavte in Turke. V tem smislu ga gre tudi razumeti, ko se v članku "Za jasnočo i odlučnost u nacionalnom pitanju. Povodom predloga rezolucije druga Gjura Cvijića o nacionalnom pitanju" (Borba, št. 38, 18. 10. 1923, leto II) dotakne vprašanja nacionalnih manjšin v Makedoniji in severnem delu Vojvodine. Na to opozarjamo zato, ker bi površni bralec sodil, da je Ciliga imel v mislih makedonski narod ne pa tistih, ki so bili poleg makedonskega izpostavljeni nasilni denacionalizaciji. Na tem mestu Ciliga pravzaprav ponovi tisto, kar je zapisal že v članku, objavljenem v Borbi 16. 8. 1923: "Prav tako pa moramo zahtevati tudi svobodno kulturno in nacionalno življenje za vse ostale manjšine, ki živijo v SHS: Nemce, Madžare, Romune (opozarjam, da ti živijo v glavnem v severni Vojvodini — J.P.), Bolgare, Grke, Arnavte in Turke." 18. 10. 1923 to izrazi takole: "Še dve besedi o *nacionalnih manjšinah* (podčrtal J.P.), Mi zahtevamo za Makedonijo avtonomijo. Dobro. Vendar moramo — tudi v resoluciji — jasno naglasiti, da Makedonije ne smatramo za srbsko, ampak da smo mi za samostojno Makedonijo in da v avtonomiji vidimo prvi korak k samostojnosti. Tu se moramo ločiti od srbskih republikancev, ki vidijo v avtonomiji prvi korak k postopnemu srbiziranju Makedonije. Podobno velja tudi za severni del Vojvodine."

K tej opombi dodajam, da članek "Za jasnočo i odlučnost u nacionalnom pitanju" izide kot nadaljevanje in konec daljšega Ciligovega razmišljanja, ki ga objavi pod istim naslovom v prejšnji številki Borbe, št. 37, 11. 10. 1923, leto II, takrat z drugačno podnaslovitvijo, "Povodom knjige Sime Markovića: Nacionalno pitanje u svetlosti marksizma". V tem članku Ciliga govori tudi o "makedonskih narodih" in o "gibanju makedonskih kmetov in delavcev za nacionalno enakopravnost", kar gre razumeti v prvem primeru kot vse tiste narode, ki jih Ciliga vidi v Makedoniji, v drugem pa kot gibanje kmetov in delavcev teh narodov za nacionalno enakopravnost. Kot je iz podnaslovitve razvidno, Ciliga obravnava Markovićevo knjigo, Nacionalno pitanje u svetlosti marksizma in med drugim označi "nazore tovariša Markovića o makedonskem problemu" kot "napačne", toda o njih ne spregovori podrobno. Na ta članek posebej opozarjam zato, ker v njem zasledimo kritiko prvotnega stališča KPJ do nacionalnega vprašanja, ki nacionalnega boja ni vključevalo v svoj revolucionarni program ter oceno tiste partijske politike, v kateri je bilo to še vedno prisotno. Ciliga namreč to kritiko ponazori tudi z makedonskim vprašanjem. Najprej ugotovi, da je upadu revolucionarnosti in revolucionarnega gibanja po vrenju v letih 1919/1920 pripomoglo tudi nerazumevanje nacionalnega vprašanja, kajti takoj, ko se je vladajoča srbska buržoazija z Obznanom zavarovala pred socialno revolucijo, je nacionalno vprašanje postalo življenjsko vprašanje Jugoslavije. Komunisti tega niso razumeli in so si tu "sami pripravili poraz. Namesto, da bi dali parolo o samoodložbi narodov," piše Ciliga, "smo se umaknili z bojišča. Namesto, da na tem terenu, katerega je postavil režim, organiziramo borbo proti njemu, smo se izolirali od množic in izjavljali, da se nas nacionalno vprašanje ne tiče, da sta Pašić in Radić enaka, da so makedonski komite razbojniki itd." Zadnje ponovi tudi pri neposredni obravnavi Markovićeve knjige, ko opozori, da je Marković pravilno opredelil trditev Roze Luksemburg, da revolucionarni delavski stranki ni treba upoštevati nacionalnega vprašanja in navede Markovićevo nasprotno mnenje: "Predstavniki tega naziranja so pripadali skrajni levič v internacionali, vendar pa so se pri tem pomembnem vprašanju, čeprav navdihnjeni z diametralno nasprotnimi intencijami (cilji), v praksi znašli na istem terenu s svojimi antipodi (nasprotniki) s skrajne desnice, social-imperialisti in včasih tudi z — buržoazijo." To se je," nadaljuje Ciliga, "našim beograjskim tovarišem okoli 'Radnika' tudi zgodilo. Oni so se, opozarjajoč Pašića, da s preganjanjem delavcev na Hrvaškem krepi Radića oziroma opozarjajoč policijo, naj v Makedoniji preganja komite in ne delavskih organizacij, znašli na istem terenu kot Pašić."

nadaljevanjih "Nacionalno pitanje i naši zadaci."(84) O Makedoncih kot narodu spregovori Cesarec v drugem in tretjem nadaljevanju svojega članka. V drugem nadaljevanju, ki izide v Borbi 30. avgusta 1923, obravnava Cesarec hrvaško vprašanje ter svoje razmišljanje o njem sklene v ugotovitvijo, "da se ves hrvaški narod brez razrednih razlik, — tako buržoazija kot kmetje in delavci — čuti nacionalno tlačenege. Podobna analiza," pravi Cesarec, "bi pokazala tudi za ostale narode, pa naj jih razumemo teritorialno kot Črnogorce ali pa nacionalno kot Slovence, Makedonce in nacionalne manjšine. Vidimo, da so vsi ti narodi proti gospodujočemu srbskemu narodu začeli borbo za samoodločbo, ki so jo programsko precizirali v raznih parolah, kot je federacija ali avtonomija." Ko razmišlja, za kakšno državno ureditev naj se bori delavski razred, pravi: "A za kaj smo lahko mi, delavska demokracija, kot za tisto, za kar so se že dvakrat tlačeni narodi posameznih pokrajin jasno izrekli, namreč, za avtonomije, ki jih narodi zahtevajo — bodisi znotraj države, kot to zahtevajo Slovenci, bosanski Muslimani in Črnogorci, ali zunaj nje, šele v okviru neke širše federacije, kot to zahtevajo Makedonci in mogoče Črnogorci..."(85) Cesarec omenja Makedonce kot narod še enkrat v tretjem nadaljevanju svojega članka, dne 6. septembra 1923, ko govori o federaciji kot edini poti, ki vodi od nacionalne revolucije k proletarski: "Vsekakor ne moremo ocenjevati pravilnosti našega stališča do nacionalnega vprašanja samo glede na to, kdo je ekonomsko naprednejši, ker bi iz tega sledilo, da smo proti nacionalni osvoboditvi ekonomsko zaostalega naroda, kot so to na primer Makedonci, za kar seveda nikakor nismo."(86)

Omenimo naj še članek, ki je izšel v Borbi 25. oktobra 1923 in je uvrščen v rubriko "Politične bilješke"; v njem anonimni avtor polemizira s stališči, ki jih glede makedonskega vprašanja zastopa meščansko usmerjeni Trg. glasnik. V članku je ugotovljeno, da je makedonsko vprašanje ostalo nerešeno in da postaja vse težje za oblastnike; srbska buržoazija ga hoče "preprosto zamolčati in zatajiti. Vendar ji to ne uspeva, ker se krik in protest tlačениh Arnavtov, Bolgarov, Turkov in vseh drugih Makedoncev ne bo polegel." Ob tej navedbi pogrešamo nacionalno opredelitev "vseh drugih Makedoncev". To je avtor storil na drugem mestu, ko označuje stališče Trg. glasnika o makedonskem vprašanju: Trg. glasnik sicer priznava, da je v Makedoniji "prvič, državna administracija škandalozna; 2. da se ne izvaja agrarna reforma; 3. da obstaja tendenca o razseljevanju Makedoncev in priseljevanju lojalnega srbskega prebivalstva". Zato Trg. glasnik predlaga, "da se v Makedoniji nastavijo najboljši uradniki in žandarji, da se ti dobro plačajo, da se agrarna reforma izvede 'previdno' in v interesu srbske buržoazije in da se poveča priseljevanje Srbov oziroma trebljenje Makedoncev." Po tej oznaki stališč v Trg. glasniku pridemo do tistega mesta, kjer vidimo, da avtor prej omenjene "druge Makedonce" razume v etničnem smislu: "To je vse," nadaljuje avtor, "kar ve srbska buržoazija. Toda niti to ne bo naredilo iz *Makedoncev* (podčrtal J. P.), Arnavtov,

84 Borba, št. 30, 16. 8. 1923, leto II, August Cesarec, "Nacionalno pitanje i naši zadaci", podnaslovitev: "I. Osnov sviju naših pitanja, pa i nacionalnoga", Borba, št. 31, 23. 8. 1923, leto II, August Cesarec, "Nacionalno pitanje i naši zadaci", podnaslovitev: "II. Razvoj i pouke naše nacionalne revolucije", Borba, št. 32, 30. 8. 1923, leto II, August Cesarec, "Nacionalno pitanje i naši zadaci", podnaslovitev: "III. Osnovni naš nacionalni stav: federalizam", Borba, št. 33, 6. 9. 1923, leto II, August Cesarec, "Nacionalno pitanje i naši zadaci", podnaslovitev: "IV. Federacija kao etapa od nacionalne revolucije k proleterskoj".

85 Borba, št. 32, 30. 8. 1923, leto II, August Cesarec, "Nacionalno pitanje i naši zadaci", "III. Osnovni naš nacionalni stav: federalizam".

86 Borba, št. 33, 6. 9. 1923, leto II, August Cesarec, "Nacionalno pitanje i naši zadaci", "IV. Federacija kao etapa od nacionalne revolucije k proleterskoj".

Bolgarov in Turkov Srbe, kakor to tudi ni uspelo s falsificiranjem narodne statistike.”(87)

S tem člankom zaključujemo pregled stališč, ki jih zastopajo do makedonskega vprašanja v razpravi o nacionalnem vprašanju udeleženci zunaj Slovenije. Opozorili bi le še na razliko, ki obstaja med razpravljalci, ki vidijo nacionalne posebnosti Makedoncev, in slovenskimi komunisti: stališča prvih v razpravi podajajo mnenja posameznikov, medtem ko gre pri slovenskih komunistih za stališče, ki ga zastopajo kot celota.

V

Ob koncu bi opredelili prispevek slovenskih komunistov v razpravi o nacionalnem vprašanju: Nacionalno vprašanje v Jugoslaviji in pomen njegove pravilne rešitve so komunisti na Slovenskem razumeli tako, da je njegovo stališče širilo vsebino razprave v naslednjih treh točkah:

— prvi se v razpravi javno izrečejo za federalizem kot edino možen odnos do nacionalnega vprašanja,

— še preden je Sima Marković odločil vprašanje o nacionalni enotnosti ali nacionalnih individualnostih, so slovenski komunisti že imeli Jugoslavijo za nacionalno neenotno državo, to je za državo, v kateri živi več narodov: srbski, hrvaški, slovenski in makedonski,

— za posebne narode potemtakem nimajo samo Srbov, Hrvatov in Slovencev, temveč tudi Makedonce.

Njihovo upoštevanje Makedoncev kot posebnega naroda na III. državni konferenci sicer ni prodrlo,(88) vendar je ostalo živo, saj ga je osvojila tedanja levičarska slovenska intelektualna mladina, ki se je zbirala okoli revije "Mladina". Revija Mladina, ki je v trenutku, ko je Srečko Kosovel leta 1925 s svojimi ožjimi prijatelji, zlasti Vinkom Košakom in Ivom Grahorjem prevzel njeno uredništvo, že prešla v vplivno območje Komunistične partije,(89) je leta 1926 objavila prav članek Vinka Košaka, ki govori o jugoslovansko-bolgarskem združenju in kjer je jasno poudarjeno, da mladi slovenski marksisti upoštevajo Makedonce kot poseben narod. Tole je zapisal Vinko Košak: "Zato bo vse naše stremljenje in delo — v tem vprašanju — *usmerjeno v zedinjenje Slovencev, Hrvatov, Srbov, Bolgarov in Makedoncev v federativno državo Južnih Slovanov*, v kateri bo prav tako svoboden in enakopraven slovenski kakor vsak drug narod. Morda se bo zdelo komu čudno, da imenujemo posebej tudi Makedonce. Prepričani smo, da preko Makedoncev ne sme iti naša pot, kajti danes, ko smo začeli polagati prve kamne k zgradbi enotne federativne države južno-slovanskih narodov, si moramo biti svesti, da imajo Makedonci prav toliko eksistenčne pravice, prav toliko pravice do svoje narodne samostojnosti, kakor mi ali Hrvati, Srbi, Bolgari, oziroma kak stotimilijonski narod.”(90)

87 Borba, št. 39, 25. 10. 1923, leto II, "Recept srpske buržoazije za ozdravljenje prilika u Makedoniji".

88 Opozarjam na Gustinčičevo mnenje, katerega izreče v začetnem delu razprave o njenem dotedanjem poteku, zlasti pa na njegovo mnenje, kdaj in v kolikšni meri bo KPJ izdelala stališča do najpomembnejših političnih vprašanj — nacionalnega, agrarnega, vprašanje enotne fronte, kmečke in delavske vlade. O tem piše v svojem pismu Jaki Žorgi z dne 1. 8. 1923. Prim. citirani del tega pisma v opombi 23.

89 Dušan Kermavner, O našem delu v krogu revije Mladina, Slovenski visokošolci v boju za narodno osvoboditev in socializem, Ljubljana 1977, str. 35.

90 Vinko Košak, Jugoslovansko-bolgarsko zedinjenje, Mladina, št. 8, 1926—1927, leto III, str. 173. Podčrtano v Mladini.

V krogu mladih slovenskih marksističnih intelektualcev je, kot opozarja Lojze Ude, torej osvojeno povsem jasno stališče o Makedoncih, kar se kaže tudi v uvodnih besedah uredništva k članku makedonskega študenta Petrovskega "K vprašanju Makedonije". Mladina ga objavi leta 1928 in v uvodnih besedah se uredništvo po pogovoru s sodelavci izrazi solidarno "s protesti makedonskega naroda" in izjavlja trdno prepričanje, "da bo Makedonija, ta dežela strahot in jabolko razdora na Balkanu, zadobila svoj mir, samo v udeležitvi načela: Makedonijo Makedoncem! — da je v miru Makedonije kos miru sosednjih narodov in da do tega ne vodi pot brezupnih in okrutnih anarhističnih dejanj, temveč samo organizirana borba naroda proti zatirajočemu šovinizmu. Sen makedonske mladine je kos našega sna." (91)

Tako torej več kot tri leta po razpravi o nacionalnem vprašanju ne vidijo Makedoncev kot posebnega in samostojnega naroda samo komunisti, temveč tudi vsa napredna in k revolucionarni preobrazbi družbe usmerjena slovenska mladina.

RÉSUMÉ

Les communistes slovènes et la question de la nation macédoine en 1923.

A cause du succès des partis nationaux, antihégémonique aux élections communales de mars 1923 les points de vue du KPJ ont été exposés à de sérieuses critiques au moment de la question nationale à la 2e conférence de l'état de mai 1923 à Vienne. Le KPJ a été contraint de les étudier à fond de nouveau, c'est pourquoi il a ouvert un débat au sujet de la question nationale, dans la presse légale NDSJ les Partis ouvriers indépendants de Yougoslavie, qui a duré de mai de cette même année 1923 jusqu'à la conférence des états de janvier 1924 à Belgrade.

Des questions qui ont été traitées dans le débat, deux idées valables ont conquises la place la plus significative au sujet de l'unité nationale; d'après lesquelles pour que la Yougoslavie soit un état d'une seule nation et par conséquent non plus des Serbes, des Croates et des Slovènes; et a plus fortes raisons ils n'ont pas présenté les autres groupes nationaux comme des peuples particuliers, mais au contraire, seulement d'une nation de race unique et de plus en plus en faveur d'un principe de règlement d'état pour que la KPJ s'étonne en ce qui concerne le fait que la question nationale en Yougoslavie ne soit pas sérieuse.

91 Na te uvodne besede, ki jih tudi navaja v celoti, je opozoril Lojze Ude v svoji knjigi "Slovenci in jugoslovanska skupnost", ko govori, kako so tedaj v krogu revije Mladina gledali na druge narode v Jugoslaviji, posebej na Makedonce in Hrvate. Takole pravi Lojze Ude:

"Kako smo pri Mladini in Svobodni mladini gledali na druge narode v sedanji Jugoslaviji, posebno na Makedonce in Hrvate? Z nekaterimi stavki v mojem članku o 29. oktobru 1918, objavljenem v Delu 2. novembra 1968, v Skopju niso bili zadovoljni. Tako sem bil informiran. Skopljanski bralci pa so povsem prezrli, da citiram del članka, napisanega že leta 1928. Zraven tega je imela Mladina o Makedoncih že leta 1928 jasno stališče. V uvodnih besedah k članku makedonskega študenta Petrovskega 'K vprašanju Makedonije' v Mladini št. 1/1927—1928 je uredništvo (Alfonz Gspan in Vinko Košak) podalo po razgovoru s sodelavci, tudi z menoj, tole izjavo: 'K vprašanju Makedonije. — Priobčujemo ta članek, da se čuje v vzdušju topega molka in jugoslovanske laži, ki o tem vročem problemu obvladuje t.zv. javno mnenje na Slovenskem, besede brez pridržka in da se glede zadnjih dogodkov izrazimo solidarnim s protesti makedonskega naroda, študentskega društva na Dunaju in pariškega odbora za obrambo žrtev belega terorja na Balkanu (predsednik Henri Barbusse). Trdno smo prepričani, da bo Makedonija, ta dežela strahot in jabolko razdora na Balkanu, zadobila svoj mir, samo v udeležitvi načela: Makedonijo Makedoncem! — da je v miru Makedonije kos miru sosednjih narodov in da do tega ne vodi pot brezupnih in okrutnih anarhističnih dejanj, temveč samo organizirana borba naroda proti zatirajočemu šovinizmu. Sen makedonske mladine je kos našega sna. — Ko se klanjamo pred heroizmom mladih Makedoncev, se obenem s studom spominjamo onega dela slovenske napredne in katoliške visokošolske mladine, ki se je začetkom oktobra po svojih zastopnikih v Ljubljani v tem vprašanju postavila na stran velikosrbskega šovinizma (ne naroda!) in tako tudi svoj lastni narod sramotno udarila v obraz.'" — Lojze Ude, Slovenci in jugoslovanska skupnost, Maribor 1972, str. 12—13.

Dans le débat, parmi les communistes slovènes, s'est distingué d'abord, un des plus en vue à cette époque Dragotin Gustinčič. Déjà à la fin de juin 1923, Dragotin Gustinčič dans sa conférence à Vienne avait parlé en faveur d'une organisation d'état de principe fédéraliste, il avait démontré que la Yougoslavie est un état plurinationnel et il avait tenu compte des Macédoniens comme peuple particulier et indépendant qui décidera seule de son destin. A l'université tous les communistes slovènes, presque un mois plus tard, ont approuvé Gustinčič, quand ils ont présenté le 22 juillet 1923 à la réunion du conseil des régions pour la Slovénie, les deux premières tendances centralisatrices valables jusque là au KPJ, et avec elles les idées liées d'unité nationale, au contraire de son règlement d'état d'un principe alternatif le fédéralisme et le point de vue que la Yougoslavie est un état multinational dans le quel vivent des peuples différents Serbes, Croates et Slovènes. Réellement ainsi ils n'ont pas douté de l'individualité nationale des Macédoniens, du moins ils les ont comptés pour une nation particulière et autonome et ainsi les premiers au KPJ ils se sont prononcés pour l'émancipation et la reconnaissance de la particularité des macédoniens.

Les points de vue présentés à la réunion du conseil des régions du KPJ pour la Slovénie ont été mis en évidence au public yougoslave du parti le 26 juillet 1923, quand "Glas svobode" (La voix de la liberté) le journal NDSJ pour la Slovénie, les leur a présentés dans l'introduction à la publication de la conférence de Dragotin Gustinčič à Vienne. Ces points de vue et en particulier le point de vue que les Macédoniens sont un peuple Dragotin Gustinčič a mis l'accent plusieurs fois encore plus tard quand il a rendu public dans "Glas svobode" de sa contribution au débat.

Pourtant il n'y eut pas de retentissement, de plus les participants au débat hors de la Slovénie, à l'exception des Croates Ante Ciliga et August Cesarec, n'ont pas vu d'individualité nationale au peuple macédonien. Et c'est ainsi qu'elle n'a pas pénétré non plus à la 3e conférence de l'état de janvier 1924 à Belgrade, mais en Slovénie elle est restée vivante car la jeunesse slovène intellectuelle de gauche, concentrée autour de la revue "Mladina" ("La Jeunesse") l'a fait sienne et qui après 1925 l'a fait passer dans la sphère influente du parti communiste.